

ZSIDÓ POLITIKAI ÉS KULTURÁLIS FOLYÓIRAT 650 Ft
2016. május / XXVIII. évfolyam 5. szám

1%
a Szombat
Alapítványnak
18165850-1-4

Szombat

Kollaborálás,
alkalmazkodás,
ellenállás –
Interjú
Deák István
történésszel

Szép Ernő
kiadatlan
naplójegyzetei

PÁRBESZÉD, A PÁRBESZÉDRŐL

Bogárdi Szabó István, Németh Sándor,
Orosz Gábor Viktor, Tatár György, Wildmann János

SZÍNES KEDVEZMÉNYEK KEDVENC HELYEIN!

Mennyit költ könyvre egy évben? És színházra? Mozira? Belépőkre? Számoljon utána bátran!

A Magyar Narancs-olvasókártyával több ezer forintot spórolhat kedvenc helyein. Már csak ezért is érdemes egy évre előfizetni!

Ha most 10 689 forint kedvezménnyel* 19 860 forintért megrendeli a Magyar Narancsot, 20 százalék kedvezményre jogosító „Olvasókártya” az ajándék!

*Az áruspédányhoz képest.

Az előfizetés lejártáig 20% kedvezmény:

Bethlen Téri Színház • Cirko-Gejzír •
Fonó Budai Zenéhez • Írók Boltja •
Jurányi Produkciós Közösségi Inkubátorház • Katona József Színház és
Kamra • Ludwig Múzeum • Nemzeti
Táncszínház • Örkény Színház • Petőfi Irodalmi Múzeum • Szkéné Színház • Trafó • Zsolnay Örökségkezelő (Pécs)

10% kedvezmény:
Tranzit Art Café
7% kedvezmény:
Líra Könyvesboltok

magyarnarancs.hu/elofizetes

MAGYAR NARANCs

szombat

Zsidó politikai és kulturális folyóirat

Aki nincs velünk...
AZ HIÁNYZIK!

Légy előfizetőnk, és olvasd
a Szombatot 2016-ban is!

szombat.org

facebook.com/szombat.folyoirat

dimag.hu/magazin/szombat

Előfizethetsz csekken **félévre**
legalább 2975 Ft-ért, vagy banki átutalással a
11709002-20066703-as OTP számlaszámra.
Lapunk példányonkénti ára 650 Ft.
Előfizetőknak egy példány 595 Ft.
Előfizetés külföldre 25 Euro, vagy 35 USD.

TARTALOM

4 | KÖRKÉRDÉS

Párbeszéd a párbeszédről

4 | IZRAEL ÁLLAMA

Tatár György:
Iván poémái

10 | HANGSÚLYELTOLÓDÁS

Wildmann János:
„Kettős harsonaszó”

12 | HALK, SZELÍD HANG

Bogárdi Szabó István:
„Isten nem vonja vissza
ajándékait és ígéreteit”

14 | ÖSSZEFOGÁS

Németh Sándor:
„Jézus zsidó patrióta is”

16 | ÖRÖKKÉVALÓ

Orosz Gábor Viktor:
A protestáns oldal
nyilatkozatai is
jelentős fordulatot hoztak

18 | PÁRHUZAMOK

Iszlám a világ
– Tóth István, a Magyar Iszlám
Közösség alelnökével beszélget
Mika Klára

23 | MEGFOSZTOTTÁK

Békefi Judit:
Vallásszabadság jogi szemszögből

31–32.

25 | TÚLÉLÉSI STRATÉGIA

Kollaborálás, alkalmazkodás,
ellenállás
– Deák István történésszel
beszélget Várnai Pál

30 | REMEKÍRÓ

Bárdos Pál:
A kánon, avagy a fősodor

31 | ÉN NEM VAGYOK NEMZET

Szép Ernő
kiadatlan jegyzeteiből

33 | ÖNIRONIKUS

Sárga csillagos bábok
Emberszag

„ÉN NEM VAGYOK
NEMZET”

2016. május
5776. niszán-ijár

A Magyar Zsidó Kulturális Egyesület
folyóirata
Megjelenik évente tízszer

Szerkesztőbizottság:

Deák Gábor
Hoffman Iván
Itamar Józ-Keszt
Kovács András
Seres László
Tatár György
Turán Tamás

Szerkesztőség:

Szántó T. Gábor főszerkesztő
Gadó János szerkesztő
Mika Klára munkatárs
Muraközi Zsóka szerkesztőségi titkár
Magó Katinka pénzügyek

Állandó külső munkatársak:

Uri Asaf, Csáki Márton, Krausz Viktória,
Németh Ványi Klári, Pályi Márk,
Schranz Rebecka, Seres Attila,
Szarka Zsuzsanna, Várnai Pál

A megjelenést támogatja:

Amerikai Joint Magyarország
Magyarországi Zsidó Örökség
Közalapítvány
Nemzeti Kulturális Alapprogram

A héber és jiddis szavak átírása
a szerzők felfogását tükrözi

Terjeszti a Lapker Rt.

Címlapfotó: Vincenzo Pinto, AFP/Europress

A kéziratok szerkesztése lezárult:

2016. április 15-én

Szerkesztőség és kiadóhivatal:

Bálint Ház

1065 Budapest, Révay u. 16.

234-es és 235-ös szoba

Telefon/fax: (36-1) 311-6665

Lapunk e-mail címe:

info@szombat.org

Címünk az interneten:

http://www.szombat.org

Egyéves előfizetői díj: 5950 Ft

Előfizethető a kiadóhivatalban,

illetve postautalványon

az OTP 11709002-20066703

„Szombat” számú alszámlán

Lapengedély száma:

III/Kul/174/1989.

HU ISSN 0865-3844

Felelős kiadó:

Kirschner Péter, a Mazsike elnöke

Nyomdai előállítás: Pannonia Nyomda Kft.

PÁRBESZÉD A PÁRBESZÉDRŐL

2015. december 3-án látott napvilágot 25 rabbi aláírásával az *Ortodox rabbinikus nyilatkozat a kereszténységről*. (Szövegét 2016. januári számunkban közöltük.) Megjelenése egybeesett a II. vatikáni zsinat *Nostra Aetate* (Korunkban) kezdetű – a katolikus egyház és a nem keresztény vallások kapcsolatával foglalkozó – nyilatkozatának ötvenedik évfordulójával. (A nyílt kezdeményezéshez azóta további 30

ortodox rabbi csatlakozott.) Néhány napra rá hozta nyilvánosságra a Vatikán katolikus–zsidó párbeszéddel foglalkozó bizottsága „*Isten nem bánja meg adományait és hívását*” című nyilatkozatát, mely emlékeztet a fél évszázada kibocsátott *Nostra Aetate* nyilatkozatra, leszögezi a katolikus–zsidó párbeszéd fontosságát és részletezi az idevágó teológiai kérdéseket. Januári számunkban erről is hírt adtunk.

Tatár György

IVÁN POÉMÁI

„Aki Jézus Krisztussal találkozik,
a zsidósággal találkozik.”

(Német püspökök nyilatkozata,
1980. április)

„Tudják, de nem hiszik”

(Ivan Karamazov képzelt idézete)

1.

Miután Ivan Karamazov befejezte ama halhatatlan, ezért csak elmesélt, ám soha meg nem írt poémájának ismertetését, amelyben a 16. századi Sevilla terein a hullámozó embertömeg és a még parázsló máglyák között egyszer csak föltűnt az a valaki, akinek a nevében és nevéért az az egész egykori világ, lakóival együtt valamikor alakot öltött, új, ugyancsak soha

meg nem írt poémába fogott. Még alig hamvadtak el a máglyák, vette fel Iván újból a fonalat, amikor a Nagyinkvizitor szeme újabb látogatón akadt meg. Ahogy a másik történetben egy magányos emberalakot vett a sokaság körül, úgy fordult most a földön majd minden arc egy parányi ország felé a Földközi tenger keleti medencéjénél. Ivan már az első történetében sem mulasztotta el a maga patetikus cinizmusával felhívni Aljosa figyelmét arra a különös tényre, hogy bár az illető „csöndben, észrevétlenül jelent meg”, mégis mindenki ismeri. „Ez lehetne a poéma egyik leghatásosabb szakasza”, jegyezte meg, „hogy tulajdonképpen miről ismerik fel”. Ezen a ponton azonban az elbeszélés örök rejtélybe burkolódik, és sosem kapunk választ erre a kérdésre, lévén az egész poéma mindörökké Ivan terve maradt. Hogy egyáltalán tudunk róla,

Utóbbi dokumentum nyilvánosságra hozatalakor jelen volt David Rosen rabbi, az ortodox rabbinikus nyilatkozat egyik aláírója, az Izraeli Főrabbinátus vallásközi párbeszéd bizottságának tanácsadója.

A két nyilatkozat a magyar közéletben, a médiában kevés visszhangot kapott. A Szombat szerkesztősége ez év elején a magyarországi keresztény egyházak vezetőihez, valamint zsidó és keresztény filozófusokhoz, teológusokhoz fordult, hogy értékeljék a két dokumentumot. Összeállításunkban a beérkezett válaszokat közöljük.

A Magyar Katolikus Egyház, legnagyobb sajnálatunkra, többszöri megkeresésünkre sem adott választ körkérdésünkre, és jelezték, hogy a Vatikán dokumentumának hivatalos fordítása hónapokat vesz igénybe.

Kérdéseink az alábbiak voltak:

1. Hogyan értékeli az *Ortodox rabbinikus nyilatkozat a kereszténységről* című, 2015 decemberében nyilvánosságra hozott dokumentumot?

2. Befolyásolja-e az Ön közösségének álláspontját a zsidó–keresztény párbeszéd, ha a Katolikus Egyház hangsúlyosan megszólal ez ügyben, mint tette 50 éve a II. vatikáni zsinat a Nostra Aetate nyilatkozat alkalmával, vagy ezúttal, amikor a félszáz éves évfordulón, 2015 decemberében ismét megszólalt a Vatikán, és nyilatkozatot bocsátott ki a katolikus–zsidó párbeszédéről?

3. Milyen újdonságot hoznak a dokumentumok, mi Ön szerint a jelentőségük?

4. Hangsúlyos eleme a vatikáni nyilatkozatnak a „helyettesítő teológia”

hátterbe szorulása, hogy tehát Izrael népének választottságát nem szünteti meg az Egyház választottságának fel fogása. Az új dokumentum azt is kimondja, hogy az Egyháznak nem célja a zsidók intézményes térítése. Nem először fogalmazódnak meg ezek a gondolatok, de talán minden korábbinál nyiltabban jelennek meg. Hogyan értékeli a jelentőségét ezeknek a teológiai állításoknak az Ön egyházának nézőpontjából?

5. Nyugat-európai, elsősorban német protestáns közösségek intenzív részesei a zsidó közösségekkel folytatott párbeszédnek a vészkorszak óta. Hogy látja, a magyar protestantizmus – és ezen belül az Ön egyháza – mennyiben változott ebben a tekintetben a korábbiakhoz képest?

az egyedül annak köszönhető, hogy vázlatának elmesélésével fel kívánta zaklatni a fivérét. A hős felismerhetősége így minden magyarázat nélkül marad. Ugyanakkor tény, hogy a tömegben sodródó vak öregembertől a végül kíséretével felbukkanó Nagy Inkvizítorig mindenki felismeri. Mindenesetre az ámuló és sóvárgó tekintetek sorfala között suhanó alak leírása tagadhatatlanul ugyanazokat a rajongásig emelkedett jelzőket használja, mint az evangéliumok, az egész jelenetet pedig a szentképek aurájáról kölcsönzött fény ragyogja be. Ivan előadásának e stiláris elemei kétségkívül jelentősen megkönnyítették a jelenet szereplőinek is, hogy félreérthetetlenül ráismerjenek látogatójukra. Ivan ugyan hangsúlyozza, hogy „ugyanabban az emberi alakban jelent meg”, akárcsak tizenöt évszázaddal korábban, valamint hogy gyors egymásutánban megismétel néhányat a korábbi csodák közül is. A lába nyomába tóduló nép azonban – lévén egyikük sem volt jelen tizenöt évszázaddal előbb – leginkább a saját elragadtatására ismer rá, s ebből aztán elragadtatásának okozójára.

Annyi bizonyos, hogy ami mindig is csupán a hit és a remény tárgya volt, hirtelen kézzelfogható valóságként toppant eléjük. Modern szóval úgy mondanánk,

hogy ami hitük „gyökere” volt tizenöt évszázadon át, az most szembe jött velük a téren. A könnyekben úszó boldogság azonban ugyanúgy ki volt szolgáltatva a rendületlenül múlt időnek, mint egykor. A földet csókolgató és zokogó sokaság

még nem szembesült – de rövidesen szembesülni fog – azzal a kérdéssel, hogy mi lesz holnap? Hogy ez vajon már a látogató végleges visszatérése volt-e, vagy megint nyoma vész, és újból csak a hitre és a reményre bízva a jelenlétét? Itt

lép a színre a látogató távollétében is kézzelfogható valóság, az Inkvizítor. Akárcsak egykor.

2.

2000. szeptember 11-én jelentette meg a New York Times négy amerikai egyetem liberális zsidó tudósainak „Dabru emet” (szóljatok igazat) című állásfoglalását a keresztényekkel és a kereszténységgel kapcsolatban. Németül a Frankfurter Rundschau hozta le 2000. december 12-én.

A szöveg nyugtázza és méltatja a katolikus és protestáns egyházaknak a keresztény–zsidó viszonyt érintő elméleti és gyakorlati magatartásában beállt alapvető változásokat. Külön kiemeli azokat a keresztény teológiai törekvéseket, amelyek Isten és a zsidó nép változatlanul fennálló szövetségének elismerésére irányulnak. Állásfoglalásuk születését a szerzők azzal indokolják, hogy mindezek a keresztény erőfeszítések zsidó részről is átgondolt és méltó választ érdemelnek. Kurta nyolc pontban összegzik a véleményüket arról, melyek azok az érintkezési felületek, amelyekre egy új viszony felépíthető.

A közösnek tekintett legalapvetőbb bibliai hittartalmak között – a harmadik pont-

ban – leszögezik, miszerint ők nem látják semmi akadályát annak, hogy a keresztények respektálják a zsidó nép Izrael országára (Land of Israel) támasztott igényét. Ez a respektus és támogatás a politikai természetű okoknál lényegesen mélyebb okokból fakad szerintük, ti. a közösnek tudott kinyilatkoztatásból. A folytatásban mindenféle mélyebb elemzést mellőzve megállapítják, hogy bár a keresztény antijudaizmus hosszú története nélkül a náciizmus ideológiai antiszemitizmusa nem találhatott volna termékeny talajra, ám a náciizmus maga nem volt keresztény jelenség. A két vallás párhuzamos létezésének és részben áthidalhatatlan ellentétének egyedül az isteni megváltás vehet majdan véget. Addig is vállaltva szolgálhatják a társadalmi igazságosság és a világbéke ügyét.

A német evangélikus egyházak „Egyház és zsidóság” elnevezésű közös bizottsága 2003-2004-ben egy sor ülésén behatóan foglalkozott a „Dabru emet” szövegével. A 2005-ben kiadott – ez ideig véglegesnek tekintett – vitaanyag pontról pontra halad végig a zsidó irat tézisein, melynek során három belátásban foglalja össze messzemenő egyetértését azokkal:

- Izrael Istentől való kiválasztottságának maradandó volta
- az Egyház Izraelhez való kapcsolódásának (Verbundenheit) maradandó volta
- az antiszemitizmus minden formájának elutasítása (Absage).

A német alapoossággal megformált párbeszéd minden egyes pontot eredeti formájában is idéz, majd ezekhez fűzi hozzá megfontolásait, amelyeknek a terjedelme rendszerint többszörösen meghaladja azt, amire vonatkozik. Az egyszerre teológiai, vallástörténeti és egyháztörténeti szempontoknak is eleget tevő megfontolások a 3. számú téziséknél váratlanul érdekesebbé és távolságtartóbbá lesznek. És egyben homályosabbá is. Egyfelől a szöveg az egyház hálájának ad hangot, amiért a zsidók megannyi diszkrimináció, üldöztetés és kiirtás után Izrael államában otthonra leltek. Mint keresztények a zsidók különleges viszonyát földjükhöz ők is a bibliai ígélet háttére előtt látják, amely „történetileg is a zsidó állam egyik alapját jelenti”. Hogyan és mennyiben lehet Izraelt, a zsidó államot kifejezetten teológiailag megalapozni, az – megállapítása szerint – a

keresztények közt még vitás, míg Izrael létezéshez való joga viszont vitathatatlan. Ez az utóbbi kijelentés azonban ugyancsak nélkülöz bármiféle teológiai alátámasztást, azaz voltaképpen a nemzetközi jogon és a népek önrendelkezési jogáról alkotott fogalmakon alapul. Izrael, mint nemzetközi jogi entitás azonban radikálisan más gyökerű fogalom, mint Isten választott népének vagy az ígélet földjének a fogalma. Mintha megszakadt volna a valóság és a teológiai gondolkodás összefüggése: ahogy nem jelenik meg teológiai problémaként Izrael népének csaknem teljes elpusztítása a keresztény világ kellős közepén, úgy marad el a hitbeli reflexió a zsidó állam újramegjelenésével kapcsolatban. A bibliai Izrael és a modern zsidó állam – minden névazonosság ellenére – két egészen különböző világban létezik, s az egyházi jóindulat láthatólag az afölötti örömből táplálkozik, hogy az egyház, ime, két világ polgára lehet. Az egyikben, az érzékfeletti világban együtt létezik az Istennel változatlan szövetségben álló Izraellel, míg a földi Izrael, az állam, a kanti értelemben vett természeti-kauzális világ lakója. Ez az érzéki világ pedig leginkább egy konferenciateremre emlékeztet, amelyben hosszú előadások hangozhatnak el az érzékfeletti világ közösen megélt csodáiról. Hogy az egyház mindkét világ polgára-e, az nem kérdés. Izrael esetében azonban még vitás, hogy ugyanarról a kettős állampolgárról van-e szó mindkét világban, vagy valamelyikük netán csak a másik útlevelét használja.

A „Dabru emet” 3. pontja az ígélet földjét tárgyaló részhez még egy mondatban hozzáfűzte a zsidó hagyománynak azt a parancsát, miszerint kötelező az igazságosság a zsidó államban élő nem zsidókkal szemben. A német megfontolás ezt olyan hangsúlyosnak ítéli, hogy meg is nevezi őket palesztinokként, ami a zsidó iratból hiányzott. Valamiért ugyanakkor elmulasztja megemlíteni az összes többi izraeli kisebbséget (beduinok, cserkeszek, drúzok stb.), valamint a vallási kisebbségeket is (nem utolsó sorban a különböző felekezetű keresztényeket). Minden indoklás nélkül a hagyomány megkövetelte igazságosság egyik elemeként sorolja fel egy önálló palesztin állam létesítését Izrael mellett. Az indoklás elmaradása nyilván nem véletlen: nehéz lett volna akár teológiai, akár vallástörténeti, akár egyháztörténeti alapra

lelni ebben a kérdésben. Tisztán politikai deklarációkra az evangélikus egyháznak nemigen van felhatalmazása, arról nem is szólva, hogy az ún. „nemzetközi közösség” állandósult retorikája mellett ez a redundancia felesleges is. Az igazságosság bibliai fogalmából pedig – legalábbis analitikus úton – nem levezethető egy palesztin államtárs követelménye. Ezen az alapon az általános vagyonszövetség is levezethető volna, ha a korszellem történetesen éppen azt találná igazságosnak.

Figyelemre méltó, ahogyan ez a szakasz kerüli a „zsidó nép” kifejezését, amit pedig másutt erősen alkalmaz. Itt csak a „zsidókról” esik szó. Nyilván ez a semlegesebb fogalom, míg a népre való utalás mindig megmozdít némi bibliai asszociációt, márpedig itt mintha éppen a teológiátlanítás feladata volna napirenden. Az államot érintő legutóbbi megfontolás kiegészül aztán annak megállapításával, hogy a 3. pont különleges kihívást képvisel a keresztények számára. Az indoklás szerint egyrészt azért, mert ennek megvitatása a kereszténységen belül még nem zárult le, másrészt mert az Újszövetségben általában is megfigyelhető a térbeli helyek és a térbeliség vallási jelentőségének viszonylagossá válása. Konkrét példaként Jézus és a samaritánus asszony párbeszédére hivatkozik (János 4, 21-23), ahol az előbbi szerint eljön az az óra, „és az most van”, amikor az imát nem itt vagy ott, hanem „igazságban” fogják imádkozni. Hogy ez az idézet elegendő-e a vallási tevékenységek térbeli lokalizációjának viszonylagossá minősítéséhez, azt bármikor kérdésessé lehetne tenni tetszőleges más idézettel (hogy messzebbre ne menjünk, a kufárok kiűzésének jelene a Szentély előcsarnokából mégiscsak egy hely vallási jelentőségéről szól, a kufárok nyilván valami vallásilag neutrális területre lettek onnan űzve). A szöveg ezután felhívja a figyelmet, hogy bár a keresztény teológia ismeri az Izraelt, mint az ígélet földjét említő beszédmodot (sic!), „gondosan meg kell különböztetni” a földet, mint Isten kegyelmi adományát Izrael államától. Szemmel láthatóan a szöveg annyira nyilvánvalónak tekintti ezt az állítást, hogy teológiai megokolását teljességgel feleslegesnek ítéli, ahogyan arra sem tér ki, vajon az ókori-bibliai államot is ugyanilyen „gondosan” különbözteti-e meg „Isten kegyelmi adományától”, vagy hogy

ha netán élne ezzel a megkülönböztetéssel, akkor az állam összeomlását milyen alapon tekinti – ha tekinti – isteni büntetésnek. Ezután vívmányként említi az állam fogalmának újkori-felvilágosult megfosztását minden vallási minőségtől, mivel így például a nemzeti konfliktusok, amelyek szerinte megoldhatók, nem töltődhetnek fel vallási tartalommal, ami megoldhatatlanná tenné őket. Ezen a ponton ajánlatos zárójelbe tennünk a szöveg megfogalmazóinak tökéletes ignoranciáját és/vagy vakságát a Közel-Kelet reális viszonyait illetően, ám azt nem hagyhatjuk említés nélkül, hogy a „Dabru emet” szóban forgó tézise Izrael földjéről, azaz az ígéret földjéről beszél, és nem az „ígéret államáról”. Amikor a közös bibliai szövegre hivatkozik, tisztában van vele, hogy Isten nem államot ígért Ábrahámnak, majd adott a zsidó népnek. (Arról nem is beszélve, hogy a klasszikus héberben az állam absztrakt jogi fogalmára nincs szó, egyedül a királyi uralmat, ill. fennhatóságot, valakiknek az országot jelölő kifejezések vannak.) Az evangélikus vitairat tehát világosan érti az országra támasztott igény bibliai alapját, de ez ideig még nem érték véget azok az egyházon belüli teológiai viták, amelyek nyomán eldönthetővé válna, hogy hinni kell-e ennek az igénynek a valóságában, vagy sem. Mintha azt javasolná, hogy e tisztázó viták végéig tekintsük ezt az ígéretet mítosznak, amely még régészeti bizonyítására vár.

3.

Mikor a börtön vasajtaja már becsukódott a háta mögött, az agg Inkvizitor leteszi mécsesét az asztalra, és belefog „párbeszédébe” a fogollyal. Világosan utal rá, hogy különleges kihívást jelent számára a fogoly megjelenése, akárcsak az evangélikus egyház fenti vitairata számára Izrael állam elbukkanása a feledés semmijéből. „Én nem tudom, ki vagy”, kezdi, „és nem is akarom tudni: te vagy-e az, vagy csak az ő hasonmása, de mindjárt holnap elítéllek”.

Mintha csak a német evangélikusok dilemmáját visszahangozná, akik szerint eldönthetetlen, vagy legalábbis nehezen eldönthető, hogy az a hajdani szituáció, amelyben Isten földet (országot) ígér és ad Izrael népének, folytonos-e azzal a jelenkori

szituációval, amelyben Izrael népe letelepszik és államot épít magának az ígéret földjén. A dilemma lényege: azonosak-e „a zsidók” Izrael népével, valamint hogy azonos-e a szóban forgó terület (ország) Izrael orszá-gával. Annak leszögezése azonban, miszerint ez a kérdés teológiai tisztázásra szorul, még nem teológia. Ahogyan – mondjuk – az a felszólítás, hogy „Imádkozzunk!”, még nem ima. A valóság figyelmes arckifejezéssel, némán vár. „Te vagy-e az, vagy csak az ő hasonmása?”

Ivan Inkvizitora különleges, de mint látjuk, nem megismételhetetlen helyzetben van. Miközben tudja, kivel áll szemben az inkvizíció Sevilla-i börtöncellájában, nem hisz abban, akivel szemben áll, pontosabban abban, hogy valóban ő áll-e vele szemben. Tudja, de nem hiszi. Ugyanakkor hajdanvolt hite az, amitől ráismer. Tudja, hogy valami-kor benne hitt, pontosan abban a valakiben, aki most figyelmesen és némán hallgatja őt. Tudása egy percig nem kételkedik a fogoly személyazonosságában. Mivel csak tudja, de nem hiszi, nem rendelkezik a kételkedés szabadságával. A tudás nem választhat szabadon aközött, hogy tud vagy nem tud. A tudás megszerzése előtt talán még volt némi választási lehetősége, akarja-e vagy sem ennek a tudásnak a megszerzését. De ha már megszerezte, ez a lehetőség örökre elveszett, mert a már meglévő tudásban való kételkedés maga is tudástermészetű, a tudás egy eleme, ugyanannak a tudásnak az újra meg újra megszerzése, miközben az egyszer sem veszett el. A hit szabadsága, aminek az emberiség számára való elhordhatatlan nehézségét veti az Inkvizitor most a látogató szemére, lényegében azt írja körül, amit Kierkegaard „ugrásnak” nevez. A tudás birtoklásához ugyanis töretlen út vezet, amelynek térképe, ha másképp nem, de legalább utólag megrajzolható. Az út minden egyes pontja a megelőző pontot követi, és abból következik. Esetleges előreláthatatlansága nem befolyásolja folytonosságát. Az „ugrásnak” viszont az a sajátossága, hogy az ugró elhagyja az addig követett utat, miközben a szóban forgó út egyáltalán nem ér véget, és az ugró szeme még levegőbe emelkedése közben is látja valamelyest, merre kanyarog tovább a mélyben. Ám a cél nem az út egy további szakaszán helyezkedik el, és nem is valahol az út mentén. Ugrása végeztével az

ugró egy olyan „helyen” igyekszik egyensúlyát visszanyerni, ahol kizárólag a szabadságán tud megtámaszkodni: az tartja egyensúlyban, hogy minden egyes pillanatban újra nekirugaskodik. Nincsen bizonyossága célba érésének helyéről, s ha szabad így fejeznünk ki magunkat, ugrásai tartják fenn azt a helyet. Mikor lenéz a mélybe, szabadságába kapaszkodik, hogy meg ne szédüljön. Ez teszi az ilyesmit meglehetősen kockázatos vállalkozássá. Ivan poemájában ezt a helyzetet jeleníti meg a Nagyinkvizitor, amikor acsarkodó haraggal idézi fel foglyának azt a pusztai megkísértését, amikor „a félelmetes és igen bölcs szellem” a templom tetejére állította, arra unszolva őt, hogy vesse alá magát onnan. „Ha meg akarod tudni, Isten fia vagy-e”, mondta, vesd alá magad, hiszen arról meg van írva, hogy angyalok kapják el és hordozzák. Te azonban nem ugrottál le, állapítja meg az Inkvizitor megvető elismeréssel, mert tisztában voltál vele, hogy ha csak egy mozdulatot is teszel, kísérted az Urat, vagyis nem hinni, hanem tudni akarod, hogy ki is vagy, s ha ugrasz, már el is vesztetted a hitedet benne, s akkor biztosan tudhatóan halálra zúzod magadat. Amit Kierkegaard „ugrásnak” hív, az az, ami mozdulatlanul a templom tetején tartja a megkísértettet. Az „ugrást” itt a látszólagos helyben maradás fejezi ki.

A legkülönösebb és a leginkább paradox, amit a Nagy Inkvizitor többször is leszögez, hogy a fogolynak nincs joga bármit is mondanía és hozzátennie mindahhoz, amit már régebben elmondott. Bármí újat, bármí többet mondana, az csodaként jelenne meg a rég elmondottakhoz képest, és akkor mindenki hinne benne és követné, ám ezzel nyomban vége is szakadna a hit szabadságának, ami a látogató hajdani célja volt. Az agastyán szerint ha Jézus újból megszólalna, és feltárna bármí titkot abból a világból, ahonnan érkezett, nyilvánvalóvá tenné, hogy kicsoda is ő, és akkor a hit vakmerő vállalkozása nélkül is mindenki tudná, hogy hol a helye és mi a feladata. „Ugrás” híján a tudás és a hit megkülönböztethetetlenekké válnának. Az Inkvizitor tehát az egyszerű népnek azt a hitét félti a látogatótól, amivel ő maga már régen nem rendelkezik. A tudás kételymentes bizonyosságától félti őket, a fentebb említett ugrástól igyekszik őket megkímélni, és annak kockázataitól. És a lá-

togató egyfelől pontosan úgy viselkedik, ahogyan hajdanában: nem szólal meg, és nem veszi el senkitől, az agg Inkvizitortól sem, a hit szabadságát. Másfelől úgy viselkedik, ahogyan az aggastyán utasítja: nem tesz hozzá semmit mindahhoz, ami valamikor már elhangzott. Végtelen hallgatása tanúsítja a kilétét, de nem a tudás számára. Ha csak egy szót is szólna, istenbizonyítékot adna a tudás kezébe. Ám csak némán figyel, mint egy káprázat. Az Inkvizitor ezután, mint tudjuk, elengedi. Sem pályafutásából, sem karakteréből, sem az általa előadottakból nem következett ez a lépés. Ami az indokát illeti, arról pedig ugyanúgy hallgat, mint a látogató. Élete talán egyetlen szabadságból fakadó cselekedete.

4.

2015. december 3-án látott napvilágot az „Ortodox rabbinikus nyilatkozat a kereszténységről” című szöveg egy, a keresztény-zsidó közeledést szorgalmazó szervezet honlapján. 25 ortodox rabbi írta alá, és az aláírók listája mindmáig nyitott – mármint ortodox rabbi előtt.

A szöveg nyolc pontban foglalja össze a két vallás partneri együttműködésének tényezőit, így a náci népiirtásra reagáló II. vatikáni zsinat változtatásait a katolikus egyház judaizmust érintő tanításaiban, az ezt követő pápáknak a zsidóság felé tett verbális és cselekvő gesztusait, idéz néhány helyet Maimonidésztől, Jehuda Halévitől, majd egy sor új- és jelenkori rabbtól, melyek elismerik a kereszténység gondviselésétől függő eredetét. Utal a két vallás egymásra utaltságára a világ erkölcsi megjavításában, és a közös bibliai tartalmakra, Ábrahám erkölcsi monoteizmusától az eljövendő világbeke reményéig.

A szöveg egésze – minden benne megjelenő zsidó tudásanyag ellenére – egészen úgy fest, mint ami a szó szellemi értelmében teljesen a keresztény dokumentumoktól van függő viszonyban. Stílusosan meglehetősen nyomasztóvá teszi az antiszemitizmus egyházi elítélése felett érzett – és kifejezésre is jutó – forró hála, és az afölötti öröm, hogy a keresztény egyház immár elismeri Isten és Izrael örök szövetségét. Egész hangvétele az öntudatos, ám szerény kisemberé, aki ugyan

hálás a jobb társaságba történt bebocsátásért, de gesztusaival jelzi, hogy ő ezt már korábban is megérdemelte volna. Félreismerhetetlenül csak vallásfelekezetiként jeleníti meg a zsidóságot, és annak érdekében, hogy a közös hittartalmakat emelhesse ki, voltaképpen egy bonyolult és nagy történelemmel rendelkező erkölcsi kódexként tekint önmagára. Az a kifejezés, hogy „zsidó nép” összesen egyszer bukkan fel a szövegben, akkor is bibliai allúzió formájában. Izrael országára vagy államára még célzás vagy utalás sem történik, jóllehet a 25 aláíró közül 14 izraeli. Elfogulatlanul olvasva, e nyilatkozat erősen azt a benyomást kelti, mintha a zsidó nép és Izrael vonatkozásában tapintatosan akceptálná azt a fentebb érintett megállapítást, miszerint az egyházon belül egyelőre még vitatott a kérdés, hogy a jelenkori Izraelnek van-e bármilyen köze a bibliai Izraelhez, leszámítva a „felekezeti” azonosságot. Nem akarván türelmetlenül noszogatni a döntést ebben a „teológiai” problémában, inkább a keresztény vallási tudat fogalmaiban viszonyul önmagához.

Csupán napokkal az ortodox rabbi nyilatkozatát követően, 2015. december 10-én látott napvilágot a Vatikán új dokumentuma, melyet „A zsidókkal való vallási viszonyok bizottsága” adott ki. A dokumentum főcíme Pál-idézet: „Megbánhatatlanok az Istennek ajándékai és az ő elhívása.” (Róm. 11,29) Alcíme szerint „A katolikus-zsidó viszonyokat érintő teológiai kérdések feletti elmélkedés a 'Nostra Aetate' 50. évfordulójának alkalmából”. A főcím Pál-idézete egyben maga is idézet a Nostra Aetate mindössze kétoldalas szövegéből. A nyilatkozat egy rövid bevezetőt követően hét fejezetben tárgyalja teológiai viszonyát a judaizmushoz. A 2. fejezet során, amely „A zsidó-katolikus párbeszéd különleges teológiai státusza” címet viseli, érinti a két vallási közösség elkülönülésének és egymással való szembefordulásának történetét, és mintegy szimmetrikus nézetként említi, hogy az egyik szerint a másik vak a megváltásra, és ezért Istentől elvetett, míg a másik az előbbi eretneknek tekint, mivel az letért a halacha útjáról. Említést sem tesz a jeruzsálemi zsidó-keresztény ösgyülekezet fölöttébb rejtélyes eltűnéséről, amikor a pogány-keresztények számbeli fölénybe kerüléséről beszél, a Szentély pusztulásának keresztény megtorlás-teológimájá-

ról, és egyáltalán: a két hit egymással való szembefordulásának belső szükségszerűségéről vagy esetlegességéről. A kereszténység már igen korán elkezdődő, majd rapid módon elhatalmasodó dejudaizálásának kérdését nem is érinti, márpedig ez az a folyamat, amelynek során Izrael hite a kereszténység számára hitének „gyökerévé” satnyult. Ez az a folyamat, amelynek végén, hogy csak egyetlen példát említsünk, a szaktudósokon túl gyakorlatilag nem akad olyan keresztény, aki tudná, hogy a betlehemi gyermekgyilkosságnak, már ha megtörtént, valamennyi áldozata zsidó volt.

Elérve az egyházatyáknál megjelenő „helyettesítési” vagy szuperszesszionista teológiához, amely szerint az egyház lépett az üdvtörténetileg immár jelentéktelenné vált és Istentől elvetett Izrael helyébe verus Israelként, azaz hogy Isten még az Ószövetséget is megszakította a zsidókkal, és így immár az is a keresztényeké, még régi szövetségként is, megállapítja, hogy ennek az antagonizmusnak a II. vatikáni zsinat egyszer s mindenkorra véget vetett. A szöveg nem veszi a fáradságot, hogy teológiailag is kifejtse, mennyiben vet véget a „helyettesítési” teológiának annak leszögezése, hogy a kereszténységnek zsidók a „gyökerei”, valamint az az állítás, hogy Isten még mindig szereti Izraelt. Egyáltalán, hogy miféle üdvtörténeti jelentősége van annak a nyilatkozat által újra meg újra hangsúlyozott ténynek, hogy a hosszan tartó feszült viszony immár konstruktív párbeszéddé alakult. Önmagában ez a tény, bár kétségkívül öröndetes, nem teológiai, hanem a felekezeti közötti politika ténye. A jelen nyilatkozat, csakúgy, mint korábban a Nostra Aetate, az antijudaista keresztény teológiát voltaképpen tévedésnek, egészen pontosan exegetikai tévedésnek látja, és nem minden derű nélkül állapítja meg, hogy immár felnyílt a szeme ezekre a tévedésekre, és most már minden rendben lesz. Nem jönnek szóba e tévedéseknek sem mélyebb, a jelenben is tevékeny okai, sem megszámlálhatatlan áldozata. Ennél fogva a bűnbánatnak még a szikrája is hiányzik. Ez a lényegében platonikus álláspont, hogy ti. a bűn tévedésben, a nem-tudásban gyökerezik, sőt voltaképpen azonos is vele, s így a tudás helyreállításával nyom nélkül továtűnik, igen távol esik a Biblia tanításától. A tévedés nem bűn. A hazugság és rágalmozás viszont az. Aki

nem észleli a gerendát a saját szemében, annak nem a tudása hiányos.

Az Ó- és Újszövetség viszonyát fejtegető 4. fejezet ismét megállapítja (28.), hogy az Újszövetség nem érvényteleníti és helyettesíti az Ószövetséget, majd azt a meghökkenítő kijelentést teszi, miszerint ezt az álláspontot Marcion képviselte, „aki a 2. században úgy tartotta, hogy az Újszövetség az Ószövetség könyvének ígéreteit elavulttá tette, enyészetre szántan az újnak ragyogásában, ahogyan senkinek sincs szüksége a hold fényére, mihelyt a nap felkelt”. Amennyire az egyházatyáktól tudni lehet, Marcion semmi hasonlót nem képviselt, az Ószövetséget teljes egészében igaznak, vagyis reálisnak tartotta, csak éppen Istenével és annak világával együtt elvetette. Ennyiben álláspontja sokban emlékeztet Ivan Karamazovéra, csak éppen Krisztusban (és annak új szövetségében) a távoli és ismeretlen Istentől küldött megváltót látta, aki kiszabadítja övét a bibliai teremő Isten törvény- és anyagbörtönéből. Vele szemben Ivan annyiban volt nehezebb helyzetben, hogy Istent megtagadva neki nem állt módjában egy másikhoz folyamodni. De a világba szóló „belépőjegy” ő is visszaadja.

Az egyetlen összefüggés, amelyben Izrael állama előfordul, a 7. fejezet (46). Itt is csupán azért, hogy hangsúlyhoz jusson az – a szöveg által is szokatlannak nevezett – tény, hogy itt keresztény kisebbség él egy zsidó többség körében. Ezért a béke komoly szerepet kell játsszon zsidók és keresztények párbeszédében. Itt megint csak azzal szembesülünk, hogy még érintőlegesen sem jönnek szóba egyéb – akár etnikai, akár vallási – kisebbségek. Ugyanennek a fejezetnek a 47. bekezdésében szólítja fel a nyilatkozat „mindkét hittradíciót” az antiszemitizmus minden formája elleni harcra, értelemszerűen említést sem téve arról a tényről, hogy a jelen történelmi pillanatban Izrael állama az egyetlen hely a földön, ahol nem az „erőteljes szavakkal történő elítélés” nevezik harcnak az antiszemitizmus ellen, hanem a fegyveres önvédelmet.

Tekintettel arra, hogy kétezer év gyakorlatilag soha nem szünetelő elnyomásának és üldöztetésének, majd a holokausztnak és a hatvanas évek vége óta lassanként az egész földkerekséget elárasztó zsidógyűlöletnek a reális ismeretében, a zsidó nép fennmaradá-

sának – fizikai és kulturális-szellemi értelemben egyaránt – az egyetlen lehetséges centruma és garanciája Izrael állama, nem lehet nem észlelni, hogy ez az egyetlen olyan pont, ahol a keresztény egyházak nemet intenek a fejükkal. Kivétel nélkül minden békülési gesztusuk, teológiai-diplomáciai traktátusuk, a zsidómegvetés és gyűlölet megköltésében játszott főszerepük miatti bünyvallomásuk – már ha van, a katolikusoknál ennek nyoma sincs – egyértelműen a múltnak szól. A velük időben párhuzamos, vagyis a jelenkori zsidó népből a legjobb esetben azt a rabbinikus judaizmust észlelik, ami már az emancipáció és a holokauszt időszakát közt is nagyjából ugyanígy létezett. A választott nép iránti jelenkori eltökélt szolidaritás helyén egy „magas, szálegyenes öregembert” látunk, akinek firtató tekintete mintha azt kérdezné: „Miért jöttél hát, hogy zavarj bennünket? Mert azért jöttél, hogy zavarj bennünket, és ezt magad is tudod.”

5.

Ivan Karamazov Inkvizítora semmi kivétivelőt nem talál foglyának hajdani szavaiban és tetteiben, bár sok tekintetben túlzónak és elhibázottnak látja őket. De készséggel elismeri, hogy azok mind az ő történelmi tevékenységének a „gyökerei”. De azt semmiképp sem fogadhatja el, hogy a látogató az ő jelenében is felbukkanjon, pusztán létezésével is cáfolva tizenöt évszázad annak érdekében tett erőfeszítéseit, hogy egyházával a helyére lépjen. Valamennyi szemrehányása és vádja végül is az az egyetlen állítás körül forog, hogy a látogató által megkövetelt hit egy olyan szabadság lehetőségén alapul, amellyel néhány keveseken túl az emberiség egyáltalában nem rendelkezik, és nem is óhajt rendelkezni. Újbóli megjelenése ezért mit sem változtathat ezen az alapadottságon, viszont messzemenően alkalmas arra, hogy zavart keltsen a már elért vívmányokat illetően, s temérdek kárba veszett munkát kelljen előről kezdeni.

Ha Ivan nem csak ezt a poémáját, de az összes többit is elmesélte volna öccsének, Aljosának, aminek megtörténtehez persze kétség sem fér, azokban a Nagyinkvizitor ugyancsak a „hatalmas és nagyon okos szellemre” hivatkozna. Ebben a másik poémá-

ban elsorolja néma hallgatójának, hogy mi mindent képzelegtünk, rágalmaztunk és hazudtunk össze rólatok majd két évezreden keresztül, hogy „helyesbítsük a ti hőstettetek”. Feltétlenül helyesbítésre szorult, mivel ez a hőstett az egyének és népek elé olyan követelményt állított, miszerint mint nép „ne számíttasson a népek közé”, és ugyanígy, mint egyén váljék abszolút kivétellé. Minden egyén! Ugye belátod, hogy ekkora teherrel a vállán még lélegzetet sem képes senki venni. Rajtunk kívül természetesen, akik átvesszük ezt a terhet, és helyettük is viseljük. Amihez persze az kellett, hogy benneteket ne lássanak, hanem rólunk ne vegyék le a tekinteteket. Olyan képet sikerült alkotnunk rólatok, hogy abban még ez a hatalmas és bölcs szellem sem mert volna szívesen megtestesülni. Most pedig, amikor már majdnem a célnál voltunk, már éppen elkezdtünk volna magunkba szállni, és elismerni, hogy veletek kapcsolatban túlzásokba is estünk, képzeletünk számos tévedését valóságnak véltük, és éppen nekifogtunk volna szeretni benneteket, mint gyökeret, mint idősebb fivért, mint Isten népét, persze tisztára csak vallási-teológiai fogalomként értve, erre ti fogjátok magatokat, és megjelentek, mint ténylegesen létező, teológián kívül is ténylegesen létező nép. Ezt a létezést csak még kézzelfoghatóbbá teszi, hogy nem csak úgy szétszórva, mint eddig, hogy az ember hol találkozott veletek, hol nem, hol hallott felőletek, hol nem, hanem államként, és ráadásul éppen azon a helyen, amit akkor is Szentföldnek, meg Izrael földjének hívtunk, amikor már allegorikusan mindenetekből kiforgattunk titeket, és nyugodtak voltunk afelől, hogy tulajdonképpen mi vagyunk az a nép, amelyik kijött Egyiptomból, és akinek oda lett ígérve ez a föld. Mi sosem akartunk szó szerint odamenni, ezeket a földhöz ragadt ostobaságokat meghagytuk nektek, elég volt nekünk, hogy lélek szerint minden a miénk lett. Erre ti odamentek, méghozzá szó szerint, hogy ezzel is csak zavart keltsetek, és felkavarjátok a mi lélek szerinti nyugodalmunkat.

Pedig az a hatalmas és okos szellem benneteket is megszólított, nem is egy alkalommal. Éppen töletek tudjuk, hogy nem egyszer szólt hozzátok, még a ti saját szátokkal is: „Nép akarunk lenni, akár a többi nép”. Igen, ezt mondta nektek, hiszen valójában ti is éppen erre vágytatok mindig, nem arra az

elviselhetetlen teherre, amit az jelent, hogy „nép, amely nem számíttatik a népek közé”. Ezt kellett volna tennetek, és ez nem is igényelt volna külön erőfeszítést, hiszen úgy lenni nép, ahogyan a többi, az már szinte magától is megvan. És ha hallgattatok volna e szellem szavára, akkor most mi lennénk egyedül Isten népe, soha semmi konfliktus és gyűlölködés nem állt volna közénk, sőt, a ti vállaitok terhét is szívesen magunkra vállaltuk volna. Tőlünk aztán lehettetek

volna továbbra is a választott nép, persze nem szó szerint, hanem lélek szerint. De nektek nem kellett ez a megoldás, megátalkodottan ragaszkodtatok ahhoz, hogy test szerint is Isten népe akartok lenni, ahogy test szerint Ábrahám meg Jákob gyermekei is. És hát látom a szemetekben, ahogy le nem veszitek rólunk, hogy nem árulok el titkot nektek azzal, hogy mi nem a ti oldalatokon állunk, hanem az övén, a hatalmas és nagyon okos szellem oldalán. Dixi.

A fogoly némasága ebben a történetben is nyomasztja kissé az Inkvizítort. Itt is azt mondja, hogy „Eredj, és többé ne jöjj ide ... egyáltalán ne jöjj... soha, soha!”

Hogy a látogató itt is megcsókolja-e az öreget, azt nem tudjuk. De Ivan zárómondatát az öreg Inkvizítorról mindkét elbeszélésből jól ismerjük: „de megmarad addigi eszméje mellett”.

A szerző filozófus

Wildmann János

„KETTŐS HARSONASZÓ”

Az elmúlt év végén két dokumentum látott napvilágot a keresztény–zsidó dialógusról. December elején az Egyesült Államokból, Izraelből és több európai országból huszonöt ortodox rabbi egy mindössze kétoldalas nyilatkozatot jelentetett meg a „Mennyei atyánk akaratát teljesítve” címmel. Egy héttel később a Vatikán is kiadott egy jóval terjedelmesebb iratot, melynek címe a *Rómaiakhoz írt levélből* származik: „Isten ugyanis nem bánja meg adományait és hívását” (11,29). A két dokumentum a II. vatikáni zsinaton elfogadott *Nostra aetate* (Korunkban) kezdetű nyilatkozat elfogadásának ötvenedik évfordulója alkalmából jelent meg, amely az Egyház és a nem keresztény vallások kapcsolatával foglalkozik. Ebben a zsinat különösen is elismerően szólt a zsidó vallásról, és új irányt jelölt ki a katolikus és zsidó párbeszéd számára.

A *Nostra aetate* nyilatkozatban a katolikus egyház ünnepélyesen megerősítette, hogy hitének és kiválasztottságának kezdeti a pátriárkákig, Mózesig és a prófétákig

nyúlnak vissza. A keresztények ezért hitük révén Ábrahám gyermekei, az Egyház pedig a zsidóknak adott kinyilatkoztatás által „annak a nemes olajfának gyökeréből táplálkozik, melyre ráoltattak a nemzetek olajágai” (4/2). A zsinat ajánlja és támogatja a két vallás kölcsönös megismerését és nagyrabecsülését, „melyet főleg a Szentírás tanulmányozásával, s teológiai és testvéri párbeszéddekkel lehet elérni” (4/5).

Az ötven éve elfogadott dokumentum jelentősége mindenekelőtt abban áll, hogy az Egyház elutasította közel két évezredes antijudaista teológiai szemléletét, és lemondott arról az igényéről is, hogy egyedül ő értelmezi helyesen a kinyilatkoztatást. „Jóllehet a zsidó hatóságok követőikkel együtt Krisztus halálát követelték”, az ő szenvedése és halála „sem az akkor élő zsidóknak, sem a mai zsidóknak nem számítható be megkülönböztetés nélkül”. Az sem következik a Szentírásból, „hogy Isten a zsidókat elvetette magától vagy átkozottak volnának” (4/6). A zsinaton azt még nem sikerült elérni, hogy az egyház bocsánatot

kérjen a zsidókat megbélyegző tanításért és törvényekért, hozzájárulva ezzel társadalmi peremre szorításukhoz, de a püspökök legalább sajnálatukat fejezték ki „a gyűlölet, az üldözések és az antiszemita megnyilvánulások miatt, bármikor és bárki részéről érték a zsidókat” (4/7).

A dokumentum utolsó cikkelye arra figyelmeztet, hogy „Nem hívhatjuk segítségül Istent, mindenek Atyját, ha nem tekintünk testvérnek bizonyos embereket, akik pedig Isten képmására vannak teremtvé”. Elfogadhatatlan az olyan elmélet és gyakorlat, „mely ember és ember, nép és nép között diszkriminál az emberi méltóság és a belőle fakadó jogok tekintetében” (5).

A *Nostra aetate* nyilatkozatot a következő évtizedekben több figyelemre méltó hivatalos egyházi megnyilvánulás is követte. Mindenekelőtt II. János Pál pápa 1980-as németországi látogatása során tett szavai érdemelnek figyelmet, melyek szerint Isten sohasem bontotta fel a régi szövetséget. Az egyházfőt sok támadás érte ezen kijelentése miatt, de ő kitartott álláspontja mellett. Ő

volt továbbá az, aki a pápák közül elsőként, 1986-ban látogatást tett a római nagy zsinagógában. Utóda, XVI. Benedek 2010-ben követte példáját, idén januárban pedig Ferenc pápa, aki egyenesen az ószövetség visszavonhatatlanságáról beszélt, és „idősebb testvéreknek” nevezte a zsidókat.

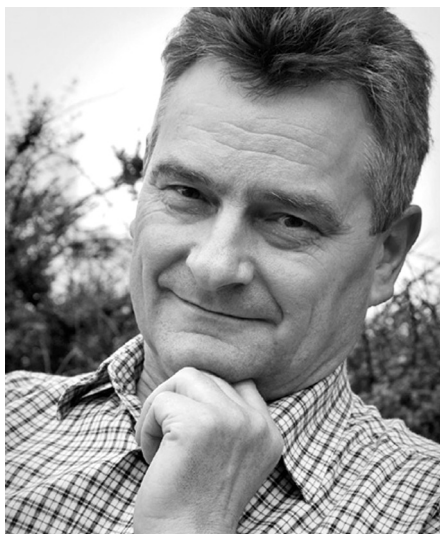
A katolikus részről a zsidóság felé újra és újra megnyilvánuló tisztelet és közeledés vezetett most oda, hogy zsidó vallási szervezetek vezetői közös nyilatkozatban jelezték: elfogadják a féljük nyújtott békejobbot, és a keresztényekkel együtt törekednek a Mennyei Atya akaratának megvalósítására, és közösen keresnek választ korunk erkölcsi kihívásaira. Az a tény, hogy ortodox rabbik és vatikáni illetékesek gyakorlatilag egyszerre kötelezik el magukat a keresztény–zsidó dialógus mellett, „kettős harsonaszó”, nyilatkozta Hermann Henrix, a Keresztény Egység Elősegítésének Pápai Tanácsán belül felállított Zsidókkal való Kapcsolatokért Felelős Bizottság egykori konzultora. Ez a közös elhatározás minden bizonnyal új fejezetet nyit a katolikus és zsidó párbeszédben.

A rabbinikus nyilatkozat súlypontjai

A Magyar Kurír (MK) katolikus hírportál, amely a teljes magyar fordítását közli, Shlomo Riskin rabbit, a dokumentum megszületésének egyik kezdeményezőjét, a Center for Jewish-Christian Understanding and Cooperation (CJCUC) alapítóját, az izraeli rabbinátus tagját, Efrat főrabbját idézi: „A nyilatkozat igazi jelentősége abban áll, hogy testvéri kapcsolatra törekszik zsidó és keresztény vallási vezetők között, miközben elismeri a keresztény hit pozitív teológiai státuszát. Zsidók és keresztények feladata, hogy az alapvető erkölcsi értékeket közvetítsék a világban” (MK, 2015.12.11.).

Az aláírók megvallják, hogy a zsidók és keresztények közötti évszázados ellenséges viszony a II. vatikáni zsinat *Nostra aetate* nyilatkozatával végérvényesen megváltozott, megindítva ezzel a kiengesztelés folyamatát a két vallás között. A zsinati dokumentum és későbbi egyházi megnyilatkozások is „egyértelműen elutasítják az antiszemitizmus minden formáját, megerősí-

tik I-ten és a zsidó nép felbonthatatlan szövetségét, elutasítják az istengyilkosság vádját, és a keresztények és zsidók közötti egyedülálló kapcsolatot hangsúlyozzák” (2). A következőkben név szerint méltatják II. János Pál és XVI. Benedek pápák erőfeszítéseit a zsidókkal való őszinte párbeszédre. Aligha túlbecsülhető az az elismerő és baráti hangnem, amellyel a rabbik azt az „őszinte szeretetet és tiszteletet”, párbe-

szédre való törekvést nyugtázzák, amellyel a zsidók „megannyi kereszténytől” tapasztalnak. Sőt, a megfogalmazás túlmutat a katolikus egyházon, és azt a reményt fejezi ki, hogy ez a szívélyes és tiszteletteljes dialógus más keresztény egyházakkal is létrejött vagy legalábbis létrejöhet.

Figyelemre méltó a következőkben a kereszténység teológiai méltatása. A nyilatkozók elismerik, „hogy a kereszténység létrejött nem hiba vagy véletlen műve, hanem isteni akarat eredménye volt és ajándék a nemzeteknek.” Jacob Emden rabbit idézve méltatják Jézus szerepét, és elismerően szólnak az Istenért cselekvő keresztény gyülekezetekről (3). A teológiai méltatás gyakorlati következménye annak megvallása, hogy a zsidók és keresztények nem ellenségek többé, „hanem egyértelműen partnerek az emberiség túléléséhez és jólétéhez szükséges alapvető erkölcsi értékek hirdetésében” (4) Minkét vallás híveinek az a közös küldetésük, hogy tökéletesítsék a világot „a Mindenható egyeduralma alatt” (5).

Az utolsó cikkelyek egyrészt megerősítik, hogy „zsidókat és keresztényeket sokkal több minden köt össze, mint ami elválaszt” (6), másrészt röviden fölhevítik a figyelmet a két vallás közötti különbségekre (7). Ez a kettős megközelítés különösen is fontosnak tűnik az egyoldalúságok és túlzások elkerülése, valamint a közös munkálkodás reális esélyeinek megítélése szempontjából. Az együttműködésben ugyanis kétségtelenül feszültségek és konfliktusok is rejlenek, Hermann Henrix szerint mindenekelőtt politikai jellegűek. A katolikus egyház ugyanis nem fogadja el azt a teológiai megközelítést, miszerint Isten kiválasztott népe közvetlenül Izrael állam mai alakultában manifesztálódna.

A vatikáni dokumentum jelentősége

A katolikus irat közvetlenül nem tekinthető az egyházi tanítóhivatal hivatalos állásfoglalásának, noha egy hivatalos egyházi szerv, a Keresztény Egység Elősegítésének Pápai Tanácsának Zsidókkal való Kapcsolatokért Felelős Bizottság fogalmazta meg – minden bizonnyal szorosan együttműködve zsidó vallási szervezetek képviselőivel. Legalábbis erre utal, hogy az okmány bemutatásakor a vatikáni illetékesek mellett két rabbi is jelen volt, David Rosen az American Jewish Committee részéről, valamint Edward Kessler az angol Woolf Institute alapító igazgatója. Két héttel a dokumentum bemutatása előtt Rosen rabbi egy bécsi rendezvényen az Egyház „kopernikuszi fordulának” nevezte a *Nostrae aetate* zsinati nyilatkozatot, amely a „megvetés teológiájának” végérvényes elutasítását jelentette (Kathpress, 2015.12.06. 16. old).

E sorok megírásakor a december elején megjelent vatikáni irat hivatalos magyar fordítása még nem állt rendelkezésemre, de az idegen nyelvű változatokból és beszámolókból az tűnik ki, hogy a dokumentum mindezenekelőtt megerősíti a katolikus egyház elköteleződését a teológiai jellegű keresztény–zsidó párbeszéd folytatása mellett, sőt ezt egyenesen a két vallás képviselői kötelességének tartja. A kereszténység és zsidóság ugyanis visszavonhatatlanul egymásra vannak utalva. Egymás vallási és szellemi örök-

ségének megismerése annak előfeltétele, hogy híveik közösen lépjenek fel az igazságosság, béke, a teremtett világ megőrzése és világban való megbékélés, valamint az emberi inség enyhítése érdekében is. Közösen kell szembeszállni a zsidókat érő rasszista diszkriminációk és antiszemita megnyilvánulások ellen is. A keresztényeknek pedig tudni kell, hogy az újszövetség nem a régi megszüntetését, hanem beteljesítését jelenti. Bizonyára teológiai viták témája lesz az a kijelentés, hogy bár két vallásról, de nem két külön üdvútról van szó. A zsidók ugyanis nincsenek kizárva az üdvösségből azért, mert nem hisznek Jézus Krisztusban, mint a Mes-

siásban, hanem ők továbbra is szerepelnek Isten üdvözítő tervében. Hogy ezt hogyan kell értelmezni, ha Jézus Krisztuson kívül nincs üdvösség, arra az irat nem ad választ.

A párbeszéd folytatása melletti elköteleződésen túl a vatikáni dokumentumban néhány hangsúlyeltolódás is megfigyelhető. Mindenekelőtt a korábbiaknál nyitottabb és elismerőbb hangnem, amelyben a zsidó vallás jelentőségéről szól, másrészt az a bátorság, ahogyan vállalja a kényes teológiai kérdéseket, mint például az imént említett üdvút esetében. Ezenél is fontosabb azonban a keresztény zsidómisszió elutasítása, vagyis hogy a katolikus egyház

intézményes szinten nem törekedhet a zsidók megtérítésére. Ha ezt tenné, akkor érvényét vesztené az iménti megállapítás, hogy a zsidók saját vallásuk okán szerepelnek az isteni üdvtervben. Ehhez hasonló megfogalmazás katolikus részről korábban még sohasem történt.

Biztosra vehető, hogy mind a rabbinikus nyilatkozat, mind a vatikáni dokumentum sok vitát fog kiváltani. A „kettős harsonaszó” azonban elhangzott. A jövő mutatja majd meg, hogy mekkora lesz a hívőereje.

*A szerző teológus, egyetemi docens,
a Wesley János Lelkészképző Főiskola oktatója*

Bogárdi Szabó István

„ISTEN NEM VONJA VISSZA AJANDEKAIT ÉS ÍGÉRETEIT”

Válaszok a *Szombat* folyóirat kérdéseire

1. kérdés

Minden „békejobbát” nyújtó kezdeményezést testvéri figyelemmel és jelentőségét méltányolva kell fogadni. Az ortodox rabbinikus nyilatkozat, véleményem szerint, még ennél is többet jelent. Aláírói olyan körülmények között bocsátották ki, amikor, figyelembe véve a vallási párbeszédet terhelő, sőt lehetetlenítő fejleményeket, bátrabban és erőteljesebben kell a zsidók és a keresztények közös egyistenhitére, a hagyományaik megtartó kötelékére, az igaz-

ságosság és békesség iránti elkötelezettségükre, és eltérő felfogású, ám végső távlatában egyre mutató messiási reményükre utalni, s ezek vonatkozásában gyakorolni az igazi szeretetet. A nyilatkozat nem mellőzi a múlt rettentő terheit, tehát nem romantikus. Éppen ellenkezőleg, ezekkel szembesítve keresi egy eredendőbb igenlés lehetőségét, tehát megalapozott remény után tájékozódik. Leszögezi: az évezredes gyanakvás, kölcsönös ellenségeskedések oly mértékben meggyengítették a gonosz erővel szembeni ellenállást, hogy a zsidóellenesség a Holokauszt borzalmas ember-

telenségében (végeredményében: istenellenességében!) tetőzött, a földet gyilkosság és népiártás árasztotta el! Ám éppen ezért és ezzel együtt, nem kisebbítve a két vallás közötti különbségeket, keresi a szövetségi hűség közös testvéri útját.

2. kérdés

Az ortodox rabbinikus nyilatkozat kifejezett helyesléssel utal a II. vatikáni zsinat 1965-ben kibocsátott nyilatkozatára, a

Nostra Aetate-ra, és röviden értékeli is annak tanulságait és következményeit. Szinte mondhatni, a nyilatkozatban megfogalmazott reménységet a Nostra Aetate félévszázados hatása erősíti. Ezt annak összefüggésében is hangsúlyozni kell, hogy a római katolikus keresztyének és a zsidók párbeszéde nem páratlan különút, hanem érinti az egész keresztyén közösséget is. Ez a reformátusokat is megerősítheti jó meggyőződésükben, mert a nyilatkozat, mintegy tükörben felerősíti a Nostra Aetate nem kellően respektált megjegyzését: „Ezen kívül az Egyház, mely elutasít minden üldözést, bárkit is érjen, megemlékezvén a zsidókkal közös örökségről, nem politikai megfontolásoktól, hanem evangéliumi vallásos szeretettől indítva fejezi ki sajnálatát a gyűlölet az üldözések és az antiszemita megnyilvánulások miatt, bármikor és bárki részéről érték a zsidókat.”

Igen, ezt a megjegyzést bővíti most a rabbinikus nyilatkozat. Hiszen a „politikai megfontolások” kizárása (vagy helyretétele) és „az evangéliumi vallásos szeretet” előtérbe állítása az egész közös párbeszédre nézve döntő jelentőségű. Ez nagy bátorságot adhat más keresztyén közösségeknek is, hogy a különbségek elkendőzése nélkül, őszinte tisztelettel folytassanak párbeszédet. Különösen a „szövetség” részletes elemzését tartom fontosnak, mert ez a református teológiában többnyire meghatározó jelentőségű volt, még ha nem is jutottak mindig érvényre messiási-eszkatológikus vonatkozásai. Református teológiai alapon lehetetlennek tartok bármiféle antiszemitizmust; ha találni ilyent valahol, az „politikai megfontolás”-ban gyökerezik.

3. kérdés

Bár a rabbinikus nyilatkozat elején álló „történelmi lehetőség” (historic opportunity) számomra erős megalőgezés, ha és amennyiben a jelen körülményekre utal, annyiban azonban rendkívüli bátorságra és készségre vall, hogy inkább az „őszinte szeretet és tisztelet” megannyi tapasztalatát tekinti valódi le-

hetőségnek, arra nézvést, hogy egymásról igazat szölgünk, mintsem az „ellenséges viszony” tényeit. Máskülönbén nincs reményünk arra, hogy a testvériel-len viszony valóban elmúlik és nem tér vissza. Eljött az ideje, hogy zsidók és keresztyének összegyűjtsék a múltból is (amint ez a nyilatkozat teszi) azokat a gondolatokat, amelyek egymás kölcsönös megbecsülésére vonatkoznak.

4. kérdés

Az úgynevezett „helyettesítő teológia” igen nehezen tartható tétel a Szentírás alapján. Az újszövetségi fejtegetéseknek egészen más az élük és céljuk; és a legkevésbé sem annak igazolása, hogy az egyház Izrael helyébe lépett volna. Hogyan léphetett volna? A mózesi törvényekhez való bonyolult és vitás viszony, amely az első, jórészt zsidó-keresztyén nemzedéket áthatotta, éppenséggel más irányba mutat; nevezetesen, arra a kérdésre céloz, hogy miképpen lehetséges minden embernek átadni az üdvösség üzenetét, az-

zal, hogy az üdvösség ígértét Isten a szövetség rendjében teljesíti. Az un. „helyettesítő teológia” voltaképpen közönséges allegorizálás, vagyis nem szabályos értelmezés, hanem veszedelmes eltérés attól az üdvtörténeti és ezért történeti (!) valóságtól, amely az Ábrahám elhívását és a vele kötött szövetség ígéreteit hordozza. Isten nem „bánja meg”, azaz nem vonja vissza ajándékait és ígéreteit (Római levél 11,29). Ugyanakkor tévedésnek tartom azt a véleményt, hogy a „helyettesítő teológia” felretételével egy csapásra megoldódna a misszió sokkal bonyolultabb kérdése. Ezért is fontos a rabbinikus nyilatkozat, mert a misszióról (amit a nyilatkozat magyar fordítója „hittérítés”-ként ad vissza) sokat kell még tisztázó beszélgetéseket folytatni – s ha lehetne, békességben.

5. kérdés

Magyarországon jelenleg, sajnos, igen nagy terhe van az ideológiai és emlékezet-politikai megfontolásoknak, amelyek kevés szabad gondolatot hagynak; a médiában és a kulturális alakzatokban szinte semmit. Jól igazolja ezt a rabbinikus nyilatkozat többnyire közönyös, érdektelen fogadtatása (illetve ignorálása). De ezzel együtt is (sőt, ennek ellenére) a magyarországi (és magyar) „zsidóknak és keresztyéneknek példát kell mutatniuk szolgálatról, feltétel nélküli szeretetről és szentségről” (ahogy a nyilatkozat mondja). S mutatnak is. Ha a politikai zenebona olykor-olykor némileg csendesül, mindannyian meghallhatjuk a „halk szelid hangot” (1Királyok 19,12), amely erre elvezet.

A szerző püspök, a Magyarországi Református Egyház Zsinata lelkesi elnöke

Szombat az interneten

Ilan Mor izraeli nagykövet tiltakozó levele Bayer Zsolt cikksorozata ügyében
| Kovács András: Biskun innen, Biskun túl

Cikkeink a www.szombat.org honlapon. Olvassa a Szombatot az interneten is!

Németh Sándor

„JÉZUS ZSIDÓ PATRIÓTA IS”

1. kérdés

Az ortodox rabbik nyilatkozata új fejezetet nyitott a zsidó–keresztény megbékélésben. Egyre nyilvánvalóbbá válik mindkét fél számára – a jelentős különbségek mellett –, hogy Isten a kereszténységgel nem Izrael helyettesítőjét vagy a zsidóság üldözőjét és ellenségét teremtette meg, hanem olyan partnerét, amely a nemzetek irányában képviseli a szövetségek tényeit, igazságait, valamint az evangéliumot. Bár ezt már jóval előtte meg kellett volna tennie, a Soá borzalmai után a keresztény világnak radikálisan szakítania kell az antiszemitizmus minden formájával, az istengyilkosság vádjával, hogy ellenálló képessége erős legyen a napjainkban is növekvő antiszemitizmussal és Izrael-ellenességgel szemben, és sikeresen tudjon harcolni ezek térhódítása ellen a világ minden pontján. A kereszténység nem a zsidóság üdvtörténeti helyére lett állítva Isten által, hanem Izrael spirituális gyökeréből és törzséből kihajtó világméretű ágazat, ezért létjogosultsága és életerejé a zsidó nép Isten üdvtörténetében és tervében elfoglalt, megváltoztathatatlan és különleges helyének a tiszteletéből, méltánylásából ered. Az evangélium tanúsága szerint Jézus a zsidó nép mellett elkötelezett, Izrael Istenének igazságaiban gyökerező zsidó patrióta is, aki a keresztény reménység szerint olyan nemzeti identitással tér vissza, amely egyúttal örök és egyetemes értékeket tartalmaz, s amely így Izrael és a nemzetek végleges megbékélésének lesz a közös alapja.

2. kérdés

Szerintem többről van szó már a zsidó–keresztény párbeszédnél. A rabbik nyilatkozata is partnerségről beszél, mert nem egymástól távol és szemben álló, hanem olyan rendszerekről van szó, amelyek között a történelmi ellenségeskedések nem a Szentírásból, hanem a különbségeket és

teológiai vitákat eltorzító emberi bűnök-ből fakadtak, és – főleg a keresztények részéről a zsidósággal szembeni – gyűlöletből és elutasításból hosszú évszázadokon át. A kereszténység nem szuverén vallás, mert a közhiedelemmel ellentétben sem Jézus, sem az apostolok nem alapítottak új hitet, hanem az Ószövetséggel való folytonosság hangsúlyozása mellett arról tettek tanúságot, hogy a messiási próféciaik egy része beteljesedett – bár ezt a korabeli zsi-

dó vezetők és a nép nagy része nem fogadta el. Azonban az apostolok az így kialakult ellentétek, feszültségek ellenére sem akartak elszakadni a zsidó néptől, és különösen távol állt tőlük az ellenséges magatartás velük szemben. A kereszténység, mint önálló vallás státusza történelmi és egyházi események következménye, és ezt a tradíciót szerintünk újra kell értelmezni és meg kell változtatni, többek között a zsidó–keresztény kiegyezés érdekében. Tehát a zsidósággal való partneri viszony és együttműködés mindenekelőtt az újszövetségi kinyilatkoztatásokból fakad, álláspontunkat is ezek alapján fogalmazzuk meg. Természetesen örülünk minden olyan eseménynek, így a katolikus nyilatkozatnak is, amelyek célja az együttműködés útjában álló mesterséges akadályok kiiktatása; a nyilatkozatok értékét azonban a tettek adják, illetve cáfolják meg. Nagyon fontosnak tartom, hogy az egyházak vezetői a saját híveik körében is képviseljék a nyilatkozatokban megfogalmazott gondolatokat, hogy a kereszténység meg tudjon tisztulni számos olyan vallási ideológiától, amely ismételtelen létrehozná és terjesztené a keresztény antiszemitizmust. Ezen ünnepélyes nyilatkozatok megítélésakor arról sem szabad elfeledkezni, hogy az egyháztagok jelentős tömege évtizedek óta nem követi egyháza hivatalos álláspontjait, dogmáit.

3. kérdés

Örömmel töltött el, hogy az ortodox rabbik nyilatkozatának szerzői és aláírói elismerik: a kereszténység létrejötté isteni

akarát és ajándék eredménye a nemzetek számára. Bizom benne, hogy ha ennek az elismerésnek a jelentőségét a kereszténység széles köreiben megértik, az pozitív hatással lesz a bizalmon és tiszteleten alapuló partneri viszony dinamikus fejlődésére a jövőben. Jézus személyének és tevékenységének pozitív értékelése is azt igazolja előttem, hogy a nyilatkozat a zsidókat és a keresztényeket egyaránt a helyes irányba kívánja orientálni. Messzemenőig egyetértek a nyilatkozókkal abban is, hogy több köt össze bennünket, mint ami elválaszt, sőt szerintem mindkét világvallás a világtörténelmet átfogó egységes isteni kinyilatkoztatás meghatározó része, ezért, bár a köztük fennálló különbségeket nem kell bagatellizálni, a közös ellenségtől való fenyegetettség és a jövőbeni isteni beavatkozásra való nyitottságunk, valamint a világ jobbá tételéért végzett erőfeszítéseink arra ösztönöznek bennünket, hogy nagyobb hangsúlyt helyezzünk közös értékeink védelmére és hirdetésére.

4. kérdés

A keresztény világon belül az ún. helyettesítési teológia (mely szerint Isten Izraelt végleg elvetette, mint kiválasztott népét, és helyébe végleg az egyházat állította) már évszázadok óta támadások alatt áll. Ez a hamis, keresztény színezetű doktrína a hatalmi ideológia szerepét töltötte be a világ fölött uralkodni akaró egyház számára, amely mindent megtett azért, hogy a zsidóságot is kiforgassa nemzeti és spirituális örökségéből, és elfoglalja helyét a kinyilatkoztatásban, sőt az ígért földjén, és Jeruzsálemet Rómával helyettesítse. Az Újszövetség ezen téves interpretációját maga a történelem cáfolta meg a zsidók alijázása, a modern Izrael megalakulása és a zsidóság nemzeté válásának folyamata által. Ezek a fejlemények mind azt bizonyítják, hogy Isten nem vetette el a zsidó népet, hanem az ószövetségi próféták előrejelzései, ígéretei örökké érvényesek reájuk, és ezeket mi, keresztények nem orozhatjuk el tőlük, hanem támogatnunk kell betel-

jesedésüket Izrael népén. Üdvözljük ezzel kapcsolatban a katolikus egyház vezetőinek új állásfoglalását, és remélem, hogy a jövőben határozottan fel fognak lépni a zsidó állam delegitimálását szolgáló politikával szemben nemzetközi szinten is. Mi fennállásunk óta hangsúlyozzuk, hogy a zsidóságnak mint népnek az Istenhez vezető útja nem az egyházon keresztül halad, hanem egy másik utat jelöl ki számukra az isteni kinyilatkoztatás. Ezért is fontos fejleménynek tartjuk, hogy a katolikus egyház kijelentette, nem célja a zsidók intézményes térítése.

5. kérdés

A keresztény és zsidó közösségek azonos értékeik és érdekeik miatt egyaránt összefogásra vannak predesztinálva az őket létezésükben fenyegető radikális iszlámmal szemben. Ugyanazok a muszlim mozgalmakhoz tartozó fanatikusok üldözik és gyilkolják a keresztényeket a Közel-Keleten, Afrikában, sőt már Európában is, akik Izraelt is el akarják pusztítani, és lemészárolni a zsidókat. Izrael több évtizedes tapasztalatokat szerzett a terroristákkal és terrort támogató muszlim országokkal szembeni küzdelemben. Néhány éve még kevesen hitték el, hogy a Közel-Kelet egyetlen demokratikus országa Európa és a kereszténység szabadságáért is harcol. Ma ezt már többen látják és értik. De nagyon sokat kell tennünk még azért, hogy a keresztény tömegek megértsék, hol a helyük, és elkötelezzék magukat amellett. A Hit Gyülekezete kezdetektől fogva fontosnak tartotta a zsidó-keresztény kinyilatkoztatás melletti elkötelezettséget, értékeinek védelmét és hirdetését, és évtizedek óta baráti és testvéri kapcsolatokat ápol a zsidósággal. Számos alkalommal meggyőződhattunk arról, hogy egymás védelme és segítése hatalmas áldás forrása. Remélem, hogy egyre több keresztény ezt a jó utat fogja választani, és nem az ellenség sorait fogja erősíteni.

A szerző a Hit Gyülekezete vezető lelkésze

Ideje van a kultúrának...

Magyar Zsidó Kulturális Egyesület,
a magyar zsidó kultúra gazdagodásáért, hagyományok ápolásáért, a zsidó örökség megővéséért, a közösség összetartásáért dolgozik

immár 26 éve!

Csatlakozzon facebook oldalunkhoz:
www.facebook.com/mazsike1988

www.mazsike.hu

Orosz Gábor Viktor

A PROTESTÁNS OLDAL NYILATKOZATAI IS JELENTŐS FORDULATOT HOZTAK

1. kérdés

A kereszténység a zsidósághoz való viszonyát nem határozhatja meg a többi vallással együtt. Hiszen az elsődleges kérdésünk most nem a vallási sokszínűség, hanem annak belátása, hogy a kereszténység a zsidósággal való történeti kapcsolata nélkül egyáltalán nem képzelhető el, sőt nem is létezne. Mindez már a Szentírás értelmezése során is megmutatkozik. Az Ószövetség könyveire nem úgy tekintünk, mint egy másik vallás szent irataira, hanem úgy, mint amelyek az Újszövetség megértéséhez nélkülözhetetlenek – hitünk közös forrása. A rabbinikus nyilatkozat is kiemeli ezt a közös alapot és az elmúlt 70 év során kibontakozó párbeszéd és szeretetteljes megértés egyik legjelentősebb tényezőjének tekinti. A dokumentum másik súlypontja a kölcsönösség, ami azt jelenti, hogy keresztények és zsidók közösen: „megvallják hitüket a menny és a föld I-tenében és elismerik az i-teni gondviselés korlátlan (egyedülálló) uralmát.” Ennek az együttműködő kapcsolatnak szép öszszegzése ez a mondat: „Egyikünk sem tudja I-ten küldetését egyedül véghezvinni ebben a világban.”

2. kérdés

Nem szabad elhallgatunk azt a kérdéskört, amelyre a Nostra Aetate és számos

protestáns dokumentum is reagált az elmúlt évtizedekben, amely az említett ószövetségi könyvek kétfajta magyarázatából fakadt, tulajdonképpen a kereszténység kezdetétől fogva. Ennek lényege az volt, hogy mivel a zsidóság a Jézus Krisztusban beteljesedett ígéreteket nem hitte el, I-ten a keresztény egyházzal helyettesítette a zsidó népet. A kérdésben említett, a II. vatikáni zsinat Nostra Aetate (Korunkban) nyilatkozata, vagy protestáns oldalon a Leuenbergi Egyházközség „Keresztények és Zsidók” (1975-2000) című tanulmányosorozata és az Európai Protestáns Egyházközség 2001-ben megjelent „Egyház és Izrael” dokumentuma jelentős fordulatot hoztak. Az említett gondolkodásmód ellene mond mind annak, amit a Szentírás I-ten hűségéről tanít, így mind teológia indokok, mind pedig tragikus történelmi következményei miatt tarthatatlan.

3. kérdés

A kereszténység és a zsidóság kapcsolatában és annak megélésében rendkívüli jelentőséggel bír istenismeretük, az, hogy az Örökkévalót a világ teremtetőjének vallják, aki nem fordult el tőle, hanem békét hozva és igazsággal uralkodik. Ugyanakkor azt is figyelembe kell vennünk, hogy a keresztény teológiában hangsúlyos megbékélés motívum

elutasítja az emberek közötti különbségtételt (Gal 3,28), hiszen egységüket hangsúlyozza, elutasítva ezzel a nemi, kegyességi, faji, rangbeli különbségtételt. Felfogásunk szerint így vezet a Jézus Krisztus Atyjába vetett hit Izrael maradandó kiválasztottságáról szóló meggyőződéshez és ezzel együtt annak belátásához, hogy az Örökkévaló minden ember I-tene.

4. kérdés

A fentiekben említett sajátos kapcsolat a keresztények és a zsidók között határozza meg az evangélikus egyház emlékezőkultúráját itthon és külföldön egyaránt. A Magyarországi Evangélikus Egyház önértelmezése sem nélkülözheti a Szentíráshoz való kötöttsége szerint az „emlékeztetésre szóló kötelezettségét”. Minden kirekesztő, más vallást tagadó, embert jogaitól megfosztó ideológia pusztító és halálos kimenetelű eseményekkel fenyeget.

5. kérdés

Egyebek mellett ezt tartjuk szem előtt akkor is, amikor tanulva a történelemben tragikusan megjelenő keresztény intolerancia hibáiból, törekszünk iszlám testvéreink jobb megértésére és a velük való együttműködésünk erősítésére. Eb-

ben a tekintetben azonban az ortodox rabbik iratának alábbiakban idézett mondata a zsidók, keresztények és – hozzáteszem – az iszlám hívek szorosabb együttműködését szorgalmazhatja. „Bennünket, zsidókat és keresztényeket sokkal több minden köt össze, mint ami elválaszt: Ábrahám erkölcsi egyistenhite; a menny és a föld egyetlen Teremtőjével való kapcsolatunk – aki szeret és óv mindnyájunkat –, a Szent Zsidó Irtok, valamint a hagyomány kötelékébe, az élet értékeibe, a családba, az együtt érző becsületességbe, az igazságosságba, az elidegeníthetetlen szabadságba, az univerzális szeretetbe és az eljövendő világkébe vetett hitünk.” Hozzátehetjük, hogy az 1965-ben elfogadott Nostra Aetate kezdetű római katolikus nyilatkozat az Egyház és a nem keresztény vallások kapcsolatáról a harmadik szakaszában kimondja: „Az Egyház a muszlimokra is megbecsüléssel tekint.”

Napjainkban azonban számolni kell a fundamentalista iszlám érvényességi igényéből következő, más nézetet és vallási meggyőződést nem tűrő természetével és szembenézni azzal, hogy eb-

ből fakadó küzdelme az értéksemlges-ségét hangsúlyozó pluralista nyugati demokráciában is megvalósul. Amennyiben elfogadjuk, hogy a vallások el-

fogadottságuk iránti igényét nem szabad az állam által elnyomni, vagy egyszerűen hagyni, hogy erőszak által valósuljon meg az az értékrend, amit képviselnek, akkor a mi korunk nyugtalaní-

tó kérdése: hogyan használja ki a vallásszabadság jogi kategóriáját a radikális, fundamentalista elveket valló iszlám, megbújva a békességet kereső muszlimok mögött? Milyen következményei vannak mindennek a vallásközi párbeszédre, a vallásoktatásra, Európa békéjére nézve? Hogyan tudjuk megővni európai közös értékeinket, amelyek az elmúlt évtizedekben szinte már magától értetődők voltak? A semleges jogállam, ahogyan a német alkotmányjogász, Ernst-Wolfgang Böckenförde fogalmaz: olyan előfeltételekből él, amelyeket sem megteremteni, sem biztosítani nem képes. Ma ezeket az előfeltételeket éri támadás a fundamentalista iszlám részéről. Egyetemes európai értékeink megőrzése ezért nem csupán zsidók és keresztények összetartását, hanem minden, az emberiség jövőjéért felelősséget érző és békességet kereső, ember összefogását kívánja!

A szerző az Evangélikus Hittudományi Egyetem docense, a Magyarországi Evangélikus Egyház Zsinata Teológiai Bizottságának elnöke

Nem kell a szlogen – 1% adó a Szombatnak

ADÓSZÁM: 18165850-1-42

ADOMÁNYOZÁS = TÖRÖDÉS. ADOMÁNYOZÁS = SZERETET.

A Szombat több mint 25 éve az egyetlen független szellemiségű, magyar zsidó politikai és kulturális lap.

- Munkatársaink minden hónapban több száz órát szentelnek a lap megjelenéséhez szükséges kutatásra és írásra.
- A Szombat ingyenesen (és reklámáradat-mentesen) érhető el online, költségeinket nonprofit szervezetként kell előteremtenünk.
- Ha örömd leled a lap olvasásában és értékesnek találod, kérünk, fontold meg, hogy adód 1%-ával segítesz minket és támogatod a munkánkat.

Heller Ágnes
filozófus

Forrás-Biró Aletta
pszichológus

Kovács András
szociológus

Komoróczy Szonja
hebraista

Ehhez mindössze egy nyilatkozatot kell mellékelned adóbevallásodhoz, amelyben kijelented, hogy adód 1%-át a 18165850-1-42 adószámú szervezetnek kívánod felajánlani. Minden segítséget roppant nagyra értékelünk!

Támogatásodat előre is köszöni
a *Szombat Alapítvány* és a *Szombat* szerkesztősége

ISZLÁMUL A VILÁG

Tóth István, a Magyar Iszlám Közösség alelnökével
beszélget Mika Klára

Tóth István, az 1988-ban megalapított Magyar Iszlám Közösség alelnökével a Róbert Károly körúti imahelyen találkoztam. A kietlen és zajos külvárosi környékbe ékelődött, minden pompát nélkülöző épületen csak egy kihelyezett táblából következtethetünk arra, hogy itt egy vallásos közösség élettere található. A helyiség belülről is rendkívül puritán, berendezése egyszerű, de lakályos, keletiesen egzotikus részletekkel, és családias hangulatot áraszt.

Tóth István,
a Magyar Iszlám
Közösség alelnöke

– Általános az iszlámról a terroristák képmására alkotott univerzális gondolkodás. Úgy gondolom, nyugodtan kijelenthetjük, hogy a legtöbb ember fejében káosz van az iszlámot illetően.

– Igen, iszonyú káosz van a fejekben. A héten járt itt egy úriember egy másik újságtól, nagyon kiakasztott, amikor már ötödszörre kérdezte meg, hogy de mit gondolok én arról, hogy mi vezérli a terroristát, mire gondolt tette közben. A kérdésének az éle az volt, hogy én mint terrorista mit gondolok. Azt felel-

tem, hogy én nem tudok a terroristák nevében nyilatkozni.

– Mi az, ami megfogott az iszlámban?

– A szigorú egyistenhit. Bár ez a zsidóknál is megvan. De én valaha keresztény gyökerekkel rendelkeztem. A családom nem volt vallásos, de meg lettem keresztelve reformátusként. Nekem Jézus – béke legyen vele – mindig is tisztelendő személy volt, még ha nem is voltam igazán hívő. S ugye a zsidó vallás őt nem fogadja el prófétának. Mi muszlimok elfogadjuk az összes prófétát, Ádámtól kezdve Mózesen keresztül egészen Mohamedig, béke legyen vele.

– Melyik irányzatot választottad?

– A szunnita irányzathoz tartozó hanafi iskolát. A legtöbb magyarországi muszlim szunnita. Úgy 15 ember lehet, aki magyarnak született és siita.

– Mi a helyzet az iszlámból kitértekkel, a hitehagyottakkal? Azt rebesgetik, hogy őket akár meg is lehet ölni, ha kimondják rá a fatwát, a halálos ítéletet.

– Nem, a fatwa az nem egy kötelező érvényű parancs, hanem egy tanács, ezt jelenti maga a szó is. Nem kell megölni, viszont van egy ilyen lehetőség is, ha egy muszlim kitér az iszlámból és az iszlám ellen fordul. De nem úgy fordul ellene, hogy csinál egy-két gúnyrajzot, vagy kritizálja, jár a szája, hanem fegyveresen, tehát tevőlegesen fordul az iszlám ellen.

– A szalafisták a nyilvánosság előtt is hangoztatják, hogy aki megsérti Mohamed prófétát, azt meg kell ölni.

– A szalafisták valóban ezt hangoztatják. Az isz-

lában tilos a blaszfémia, az istenkáromlás, a próféta káromlása. De hozzáteszem, hogy az iszlámban ugyanúgy tilos egy keresztényt vagy egy zsidót a hite vagy a nézetei miatt támadni. Tehát egy iszlám országban egy ilyen *Charlie Hebdo*-jellegű merénylet nem fordulhatna elő; ez az iszlámnak az alapállása. A sariára nem úgy kell tekinteni, mint a Btk.-ra. Utat, ösvényt jelent, ami kiterjed az élet teljes területére. Ugyanakkor nem egy kőbe vésett törvénykönyv, amit egyik napról a másikra be lehetne vezetni. A sariának az értelmezése szerteágazó. Létre lehetne hozni akár Európában is egy sariaalapú jogrendszert, ami harmonizálna az európai törvénykezéssel és jogrenddel. Viszont akkor Franciaországban például nem lehetne semmilyen vallási jelképet betiltani.

– Európában viszont nincs halálbüntetés. Szaúd-Arábiában és Iránban nyilvános lefejezések, kivégzések vannak.

– Meg kell, hogy mondjam, hogy én halálbüntetés-párti vagyok. Vannak olyan bűncselekmények, amelyeknél én is jogosnak tartom a halálbüntetés kiszabását. Például a nemi erőszak, a fegyveres rablás, az életellenes bűncselekmények esetében. Igaz, jó, hogy van most már ténylegesen életfogytiglani ítélet, de miért etessük még akár 40-50 évig azt az embert, aki ilyen büntetést követett el?

– Mi a helyzet a becsületgyilkosságokkal? Számtalanszor halljuk, hogy egy lányt megerőszakoltak és ezért a család végez vele, erről is rendelkezik a saria?

– Nem, becsületgyilkosság nincs az iszlámban. Nyoma sincs, sem a Koránban, sem a hagyományokban. Ez teljesen független az iszlámtól, a törzsi-társadalmi hagyományokhoz köthető. Az iszlám, ahogy terjedt, nem szüntette meg a régi szokásokat mindenhol és teljes mértékben. Pakisztánban az elmúlt 1400 év alatt nem tűntek el a becsületgyilkosságok. Ebből is látszik, hogy az iszlám nem egy erőszakos vallás, mert ha az lett volna, akkor két héten belül megszüntette volna a becsületgyilkosságokat.

– A Facebookon megosztottál egy cikket a kölni csoportos erőszakot elkövetőkkel kapcsolatban. A kölni tettesek többsége muszlim bevándorló volt, de cselekedeteikben nem követik az iszlám előírásait – írtad –, hiszen alkoholt fogyasztottak, amit szigorúan tilt a vallás.

– Magyarországon a bűnözők 99%-a született keresztény, ha így nézzük a dolgot. A kölni elkövetőkre nem lehet úgy tekinteni, mint akik az iszlámot képviselték. Egyrészt az erőszak is tilos az iszlámban, akár nők, akár férfiak ellen. Olyan dolgokat műveltek, ami ellentétes az iszlámmal. Egyébként nagy részük már évek óta Németországban élt, s bűnözésből tartotta fenn magát.

– Párizsban azt tapasztaltam, hogy ott is sokféle muszlim közösség él, akikkel közülük baj van, azok főleg az algériaiak és a marokkóiak. Köztudott, hogy drogot árulnak, a Saint-Denis negyedben, ahol legtöbbjük lakik, csak crack szupermarketnek hívják. Emellett csajoznak, isznak, elnyugtatiasodott életet élnek.

– Ugyanúgy, mint a *Charlie Hebdo*-merényletet végrehajtó testvérpár. Róluk azt lehet tudni, hogy algériai szüleik voltak, akik korán meghaltak és utána egy francia nevelőintézetben nevelkedtek. Ami a *Charlie Hebdo*-val történt, az gyakorlatilag a szekuláris Francia állam hibája, ők nevelték fel a Kouachi fivéreket, akik bűnözők lettek. A börtönben találkoztak valami „sufnisejkkal”, aki betérítette és rávette őket, hogy az iszlám nevében olyan merényletet hajtsanak végre, ami ellentétes az iszlámmal.

– A Koránban található említés arról, hogy aki Allah nevéért harcol, az a mennyországba kerül. Mit mond pontosan az iszlám a mártirokról?

– Mártír az, aki a hit védelmében hal meg, illetve a hitéért ölik meg. Ha valaki magára kötöz tíz kiló dinamitot és felrobbantja magát, az nem mártír, hanem öngyilkos. Az öngyilkosok a pokolra jutnak.

– Azok a palesztin merénylők is öngyilkosok akkor, akik megkéselnek egy járókelőt az utcán?

– Aki ártatlan emberre támad az utcán, az nem mártír, hanem gyilkos.

– Mahmud Abbasz múlt év októberében a PA Tv csatornáján azt hangoztatta, hogy aki megvédi a szent helyeket és azok védelméért hal meg, az elnyeri másvilági jutalmát a mennyországban a 72 szűzzel. Mennyire fekete-fehér ez?

– Ha mártírként hal meg, igen, akkor valóban ez a jutalma, de *azt erősen hangsúlyozom, hogy nem az a mártír, aki megöl egy embert és utána lelövik*. Az más kategória. Nem az a mártír, aki felrobbantja magát és vele együtt meghal megannyi ember. Mártír az, aki a hitet védi. Aki valóban mártír, az tényleg elszámoltatás nélkül kerül a paradicsomba – de majd a feltámadás és az ítélet napján, nem most azonnal.

– A végnapon ugyanúgy Jézus eljövételében hisz az iszlám.

– Így van! Mi a szeplőtlen fogantatást is elfogadjuk, amit a keresztények egy jókora része elutasít. Jézus nekünk az egyik legjelentősebb prófétánk, bár a próféták között nem igazán teszünk rangsort. Egy olyan prófétánk van, aki a próféták pecsétje, ő lezárja a próféták sorát, ő Mohamed – béke legyen vele. Ha lenne jelentőségbeli sorrend, akkor Mohamed után Jézus következhetne.

– Tehát Jézust az iszlám muszlimnak tekinti.

– Az is volt. Ő ugyanúgy az iszlámot hirdette, mint az összes próféta. Van egy-két olyan írás, ahol

Aki ártatlan
emberre
támad
az utcán,
az nem mártír,
hanem gyilkos.

a Bibliából vezetjük le és igazoljuk, hogy Jézus tényleg az iszlámot hirdette, béke legyen vele.

– Ezen kijelentéseden, feltételezem, jó pár keresztény felháborodna. Viszont Jézus nem egyezett bele, hogy valakinek négy felesége lehessen.

– Amikor Jézus élt, többnejűség volt. Nem eltörölni jött a régi dolgokat, hanem megerősíteni azt, amit Mózes is hirdetett. Mi úgy tartjuk, hogy az összes próféta az iszlámot hirdette. De ahogy egy óvodást nem lehet tanítani egyetemi szinten, ez ugyanúgy az emberiségre is vonatkozik. A prófétai kinyilatkoztatások egymásra épülnek. Ez gyakorlatilag a vallás evolúciója, aminek a csúcspontja az iszlám.

– Ebből kifolyólag az iszlám magát felsőbbrendűnek tekinti a többi valláshoz képest?

– Minden monoteista vallás felsőbbrendűnek hiszi magát. S ugyanúgy minden monoteista vallás térítő vallás. Még a zsidó vallás is, igaz, hogy mostanában ez már nem annyira jellemző a zsidókra.

– Az iszlám hogyan szemléli a kereszténységet és a zsidóságot?

– Létezik a „könyv népe” kifejezés a Koránban. Akik megkapták a könyvet, a tanítást – a Tórát Mózes, az Evangéliumot Jézus –, utána letértek róla, ezért kellett egy új próféta. A könyv népei egyértelműen védelmet kell, hogy kapjanak. Ezt a próféta többször is deklarálta. Van egy medinai alkotmány-nak nevezett dokumentum, ami gyakorlatilag a világon először deklarálja a szabad vallásgyakorlást, 622-ben vagy 623-ban keletkezett. A saria szerint a nem muszlimoknak adót kell fizetniük, a dzsizját. Ez általában valamivel kevesebb összeg, mint amit a muszlimoknak kell adóként befizetni; a zakatot és egyéb adományokat. Ezzel az iszlám deklarálja jogaikat és védelmezi őket. Nem kell elmennie katonának, biztosított a szabad vallásgyakorlat; például egy zsidó nem kötelezhető munkára szombaton. A saját törvényeik érvényesülhetnek a közösségükön belül, azok szerint élhetnek, teljes belső önrendelkezést kapnak, ami például Európában a muszlim közösségeknél nem valósulhat meg, annak ellenére, hogy Európában vallásszabadság van.

– Ez alávetett státuszt jelent a nem muszlimokra nézve?

– Nem alávetett, hanem védelmezett. A saria szerint a nem muszlimoknak adót kell fizetniük, amivel az iszlám deklarálja a jogaikat és biztosítja védelmüket, s hogy a saját jogrendszerük szerint élhetnek: ezt jelenti a dhimmi vagy alávetett státusz.

– Hogyan kell értelmezni a dzsihad szót? Felolvassuk Ruff Tibort teológus egy cikkéből: „A dzsihad klasszikus tanításának lényege, hogy egyetlen iszlám államnak kell lennie, amely uralkodik az ummán, a különböző nemzetiségű, már iszlám hit-

re térített emberek egész közösségén. A végső cél: az egész földet az iszlám uralma alá hajtani, és teljesen kiirtani a »hitetlenséget«.» Ruff Tibor forrása az *Oxford Encyclopedia of the Modern Islamic World* (Oxford University Press).

– Idézem Gyöngyösi Csillát, aki tényleg iszlám tudós: a vallástudósok mérvadó többsége elutasítja azt, hogy a dzsihad támadó háború lehet a próféta – béke legyen vele – ideje után. Addig igen, előfordult, hogy a dzsihad támadó jellegű volt, igen, először mi muszlimok támadtunk, de az akkori támadást ma megelőző csapásnak neveznénk, amikor a környező törzsek ösz-szeszövetkeztek ellenünk.

– Ruff Tibor is utal rá, hogy „az említett lexikon szerzői kiemelik: a Korán tanítása nem egyértelmű a dzsihadot illetően. Az egyik helyen csak önvédelemként engedélyezi: „Harcoljatok Allah útján azokkal, akik harcolnak ellenetek, de ne kövessetek el agressziót, mert Allah nem szereti az agresszorokat” (2:190); ám ennek már Mohamed hódító hadjáratái is ellentmondani látszanak. A fenti mondattal ellentétben a Korán ezt is tanítja: „Amikor a szent hónapok elteltek, mérsároljátok le a bálványimádókat mindenütt, ahol megtaláljátok őket.”

– Amit most idéztél, éppen egy olyan ája,* amit önmagában nem lehet értelmezni. A harcra vonatkozó részeknél okvetlenül meg kell vizsgálni azt a helyzetet, amikor létrejött az ája, vagy a szúra. Ha meg-nézed, hogy mikor lett kinyilatkoztatva, és az előtte levő néhány ájával összeolvasod, akkor egyértelműen kiderül, hogy az „elteltek a szent hónapok” pont arra az időszakra vonatkozik, amikor a mekkaiak sorozatosan megszegtek a Mohameddel kötött egyezséget. A próféta átmenekült Medinába és ott alapította meg az államot, ez az előzmény. Amikor elteltek a szent hónapok, akkor menjetek és szerezzetek érvényt az egyezésnek – erről szól az ája. Hordok egy sárga kör kitűzőt, az 1279-es II. budai zsinat rendelte el az izmaelitáknak, a szaracénusoknak stb. akkor, amikor a zsidóknak elrendelte a vörös kört. Hordom, mert előbb-utóbb úgyis kötelező lesz, ez biztos, szoktatom magam hozzá. (Nevet)

– Azt mondd, az iszlámra hivatkozó terroristák valójában nem az iszlámot követik.

– Abszolút nem.

– Viszont a nevében is az iszlám szót viselő ISIS harcosai szóról szóra hangoztatják az előbbi kiragadott Korán-idézeteket. Mégis mire gondoljunk, amikor azt látjuk a médiában, hogy muszlim terroristák sorozatban gyilkolnak civileket és közben „Allah akbar!”-t kiáltoznak?

– Ha én elkezdek lövöldözni és közben azt kiabálom, hogy éljenek a postások, akkor a postásoknak annyi? Ez nonszensz. Amikor keresztények követnek el bün-

Én de facto
elismerem
Izrael Államot.

cselekedeteket, akkor a közvélemény nem a vallásban keresi az indítékokat. Nézzük meg, hogy a náci Németországban hogyan kezdődött a zsidók végzálása, és akkor tudunk vonni egy párhuzamot. *Mert most mi muszlimok gyakorlatilag átvettük a zsidók szerepét, és majd veszekedhetünk, hogy melyik vagonba kerülünk.*

– Franciaországból sorra kapjuk a híreket, hogy muszlimok kifejezetten zsidó célpontokat vesznek célba.

– Nem mondanám, hogy ezek muszlimok. Az ott élő algériaiak stb. lehet, hogy muszlim vallásúak, de ez nem az iszlám. Az iszlámban nincs olyan, hogy kollektív büntetés; mindenki saját magáért felel még Isten előtt is. Sze-

– Mi a véleményed a magyar kormány menekült-politikájáról?

– Mi a napi politikával csak akkor foglalkozunk, ha a közösségünket közvetlenül érinti, erről többet a nyilvánosság előtt nem szívesen mondanék. Magyarországon nincs meg a befogadókészség a többségi társadalom részéről.

– Hogyan viszonyulsz Izrael állam létezéséhez, elismered-e? Mit tartasz az izraeli–palesztin konfliktus megoldásának?

– Engem már sokan lecionistáztak. Én de facto elismerem Izrael Államot. Két államot tudnék elképzelni ott: egy zsidó és egy palesztin államot. Ez az

Magyar Iszlám
Közösség

rintem az igazi muszlim az az afrikai származású ember, aki a párizsi kóser boltból kimenekítette a zsidókat.

– A **Charlie Hebdo**-gyilkosságnál is volt egy Ahmed nevű muszlim rendőr, akit a nyílt utcán végeztek ki. A terror, úgy tűnik, nem válogatós.

– Igen. S nézzük meg az Iszlám Államot. Mindennap lehet hallani, hogy a keresztényeket, a jazidokat üldözi az ISIS. Csak arról nem beszél senki, hogy alaphangon tízszer annyi muszlimot öltek meg, egész falvakat mészárolnak le azért, mert nem hajlandók közéjük állni. Most olvastam egy cikket az ATV oldalán, hogy 50 olyan ország van, ahol életveszélyes kereszténynek lenni. Már 7100 keresztényt öltek meg bizonyítottan keresztény mivoltuk miatt. Ám a muszlim mártírok száma százazres nagyságrendű – így kell neveznem őket, mert ártatlanul, a hitükért haltak meg.

egyik lehetőség, a másik meg az, hogy a zsidók és a palesztinok együtt alkossanak egy közös államot. Ezt a zsidók elvetik, s a palesztinok is, mert őket a Hamaszon keresztül a Muszlim Testvériség teljesen behülyítette. A kétállamos megoldásban látom a konfliktus feloldásának a lehetőségét. Le kéne ülni és tárgyalni kéne. Jeruzsálemnek szerintem önállóan kellene lennie, egy városállamot kéne alapítani, ami, mondjuk, ENSZ-felügyelet alatt állna, hogy ne tartozzon senkihez, s akkor nem nagyon lehetne vitatkozni felette. Kétoldalú a dolog, de ne felejtjük el, hogy a Hamaszt teljes mértékben bekebelezte a Muszlim Testvériség, és az nem egy olyan szervezet, amely mindenáron békét szeretne. A Muszlim Testvériség ugyanúgy egyeduralomra tör, mint a Daesh, az Iszlám Állam.

– Mit gondolsz az iszlám világon belüli vallásháborúról és erőszakról?

– Nem kis mértékben hibás a Nyugat a jelenlegi helyzet kialakulásában a Közel-Keleten. Ameddig a terület az Oszmán Birodalom fennhatósága alá tartozott, addig nem voltak ilyen problémák. A nyugati nagyhatalmak vonalzóval felosztották egymás között az országokat meg a területeket. Ha a kalifátus mint legfőbb vallási hatalom fennmaradt volna, akkor lehetne egységes iszlámról beszélni.

– Beszéljünk a nők helyzetéről. Az iszlám világban úgy tűnik, hogy a nők kedvezőtlenebb helyzetben vannak, mint a nyugati jóléti államokban, s ennek extrém példaként Szaúd-Arábiát szokás felhozni.

– Szaúd-Arábia egy vahabita ország. A vahabizmus másfél-kétszáz éve keletkezett, erőszakos irányzat, aminek az egyik végkifejlete az ISIS, a másik meg a Muszlim Testvériség. Nem tartom őket az iszlám autentikus példájának. Amikor a Korán le lett küldve, tehát már a 600-as években, deklarálva lettek a női alapjogok, mint az örökösödés, gazdasági önállóság, ami a keresztény világban több mint ezer évvel később kezdett megvalósulni. Az iszlám biztosítja a nők jogait, de ezzel nem azt állítom, hogy minden olyan országban, ahol muszlim többség él, ténylegesen érvényesülnek ezek a jogok. Ám például az első iszlám egyetemet Marokkóban 960 körül egy muszlim kereskedő nő alapította. Fel sem merült abban az időben, hogy nők nem tanulhatnak tovább egyetemen.

– Mohamed próféta tettei az iszlámban példaértékűek. Pedofiliával vádolják, amiért Aishát 6 éves korában vette feleségül és 9 éves korában el is hálták a házasságot, vagyis az iszlámban – a kritikusai szerint – a gyermekházasság követendő példa.

– A hír igaz, de nem így. 6 éves korában jegyezte el, 9 éves korában vette el feleségül, és a vallástudósok nagy részének az a megállapítása, hogy Aisha körülbelül 15 éves lehetett, amikor elhálták a házasságot. A dolog problematikája, hogy nincs pontos adatunk arról, mikor született Aisha, csak nővére korából lehet becslésekbe bocsátkozni. Szintén nem tudhatjuk, hogy milyen korban váltak éretté a lányok akkoriban. A Római Birodalomban a lányok férjhez adási korhatára 10 év volt. Jóval rövidebb volt a várható élettartam.

– Egy muszlim nő mennyiben tartozik engedelmességgel családjá férfi tagjainak?

– Az engedelmesség többoldalú. Maradjunk a házasságnál, a férj és feleség viszonyánál. A férj köteles mahart, vagyis jegyajándékot adni a feleségének, ami azt a célt szolgálja, hogy a feleség vagyonát

megalapozza. A feleség, ha akar, elmehet dolgozni, keresete felett csak maga rendelkezik, csakúgy, mint a férjtől kapott vagyona felett is. Ugyanakkor a feleségnek is vannak kötelességei a férje felé. Viszont nem kötelezhető semmi olyanra, amit a szülői házban nem kellett elvégeznie. A feleség vagyona felett a férjnek semmi joga nincs, ellenben a feleség jogot formálhat a férj vagyonára addig a mértékig, ami az ő ellátását biztosítja. A férj mindazonáltal beleszólhat abba, hogy kivel barátkozik a felesége.

– A család választ a lánynak férjet, kötelezhetik házasságra?

– Nem a család választ, de felügyeli a párválasztást, s vannak olyan esetek, hogy a leendő férj és feleség családjá összeül és megegyeznek.

– Kényszeríthetik-e a nőt akarata ellenére házasságba?

– Nem, a házassághoz mindkét fél beleegyezése szükséges.

– Azt szokták mondani, hogy az iszlámban a nő alávetett szerepet tölt be.

– Nincs erről szó, hogy alsóbbrendű lenne. Egyenjogú és egyenrangú bizonyos kérdésekben, más kérdésekben viszont már a női adottságok miatt sem lehet az. Tudomásul kell venni, hogy vannak férfi és női szerepek. Én például nem tudom elképzelni, hogy egy nő katonáskodjon, nem tartom helyesnek. Egy indiai mufti mondta, hogy a nő soha nem lehet egyforma a férfival, mert a nő feladata a szülés. Magyarra ezt úgy fordították, hogy a nő nem lehet egyenrangú a férfival, mert a nőnek szülnie kell, az a dolga.

– A nőnek van joga elválni?

– A válást a férfi kezdeményezheti, így van szabályozva az iszlámon belül, de vannak olyan helyzetek, amikor a nő is kérheti a válást. Első fordulóban a férjét kell megkérnie, hogy váljon el tőle. Ha erre a férj nem hajlandó, de fennállnak bizonyos körülmények – például a férj bántalmazza, vagy nem látja el megfelelően, ami a lakhatás, élelem és ruházat biztosításán felül mindenre vonatkozik, még a szexuális életre is –, akkor a feleség vallási hatósághoz fordulhat. Ha a saria bíróság jogosnak találja kérelmét, akkor elválasztják a férjétől.

– Jemenben elterjedt jelenség a gyermekházasság: akár 7-8 éves kislányokat is hozzákényszerítenek jóval idősebb férfiakkal. Ezzel a helyi szokással megsértik az iszlám előírásait?

– Így van. Nem lehetne házasságra kényszeríteni senkit. Mint ahogy a vallás sem kényszeríthető erőszakkal senkire, amit az ISIS csinál.

JEGYZET

* Vers a Koránból (a szerk.)

Nem azt állítom, hogy minden olyan országban, ahol muszlim többség él, ténylegesen érvényesülnek ezek a jogok.

Békefi Judit

VALLÁSSZABADSÁG JOGI SZEMSZÖGBŐL

Az utóbbi időben újra cikkek jelentek meg magyarországi kisegyházakkal kapcsolatban, amelyek vitás ügyüket az Európai Emberi Jogok Bírósága elé vitték. A pert megnyerték, de a megítéltek mégsem teljesültek, mert a bíróság nem rendelkezik kényszerítő erővel. Ítéletet hoz, de a végrehajtást már az adott államra bízta. Tudnunk kell, hogy az ilyen esetekben a bíróság nem ember és ember között ítélezik, hanem sértett és elkövető között, ami ezen nemzetközi bíróság előtt mindig egy adott állam.

A nemzetközi jog szerint eljáró bírósághoz csak az nyújthat be ügyet, aki saját országának jogi lehetőségeit már kimerítette. Másik eshetőség, hogy nem az alperes kéri az Európai Emberi Jogok Bíróságától az ügyében a véleményezést, hanem a helyi bíróság. Ilyenkor az Európai Emberi Jogok Bíróságának döntése kötelező erővel bír az államra, így a helyi bíróságra is. A véleményt kérő nem hozhat más döntést, azonban a végrehajtás az alperes állam, vagy a kérvényező állam feladata lesz. Az általános tapasztalat szerint ezen a ponton szokott elcsúszni a dolog.

Mi a helyzet a zsidóságot érintő ügyekkel? Milyen gyakran kerül sor zsidóságot érintő ügyek tárgyalására az Európai Emberi Jogok Bírósága előtt? Ezek milyen típusú ügyek? Mennyire gyakoriak más nagy egyházak ügyeihez viszonyítva?

A vallásszabadságot, vagyis 9. cikkelyt érintő ügyek igen gyakoriak a bíróság előtt. Az alábbi témák elemzéséhez –

a teljesség igénye nélkül – 50 ügyet vizsgáltam meg.

A legtöbb ügy a kereszténységet érinti (19 eset), ezeket követik a muzulmánok (17 eset), majd az általam „egyéb” kategóriába sorolt kisebb egyházak és vallási ügyek (Jehova tanúi, mormonok, ateisták, stb.). Ezek általában jelkép használatával kapcsolatosak, mint amilyen egy iskolában a tábla fölött lévő kereszt. Ide soroltam a kimondottan zsidó vonatkozású ügyeket is, melyek száma kettő.

Az egyik ügy:

Francesco Sessa kontra Olaszország

Viszonylag egyszerű eset, bár a maga nemében egyedülálló. Éppen ezért több szakkiadvány is foglalkozott az ügygel. Dr. Sessának tárgyalása lett volna, amin a meghatározott időpontokban nem tudott megjelenni, mert mindkettő éppen Jom Kipur napjára esett volna. Opcióként a Szukot ünnepére eső napot jelölte meg a bíróság. Dr. Sessa kérvényezte az elnapolást, mely a halasztási dátumra is vonatkozott, de kérelme elkeveredett, így nem vehetett részt a bizonyítékot bemutató tárgyaláson. Az olasz jog rendelkezése szerint ezen a tárgyaláson az alperesnek és annak ügyvédjének nem kötelező, viszont jogában áll a részvétel. Dr. Sessa és ügyfele élni kívántak a részvétel jogával, jelen kívántak lenni a tárgyaláson.

Az ügy végigjárta az olasz jogi lépcsőket, ezután került az Európai Emberi Jo-

gok Bírósága elé, ahol is 4:3 arányban Olaszországnak adtak igazat. A négy bíró azzal indokolta döntését, hogy az olasz jog szerint a sértettnek, vagy az őt képviselő ügyvédjének ezen a bizonyíték-bemutató tárgyaláson nem is kellene részt vennie. (Mely tárgyalásnak az elnapolását kérvényezték korábban.)

A különvéleményt megfogalmazó három bíró viszont úgy vélte, hogy dr. Sessának és ügyfelének jogában állt volna a részvétel, így megfosztották őket a joguk gyakorlásától. Nem egyértelmű, hogy a 9. cikkely sérült, vagy nem. A többség szava döntött, de egyfős különbséggel, így erről az esetről elmondható, hogy nem tekinthető egyértelmű, nagy súlyú döntésnek.

A másik eset, a

Cha'are Shalom ve Tsedek kontra Franciaország

jóval bonyolultabb volt. Már az alaphelyzet sem volt egyszerű, mivel Franciaország szigorúan kettéválasztotta a vallást és az államot, így sem polgári, sem büntető bíróság nem tárgyalhatta az esetlegesen felmerülő ügyeket. Napóleon 1808. március 17-i császári rendeletében döntött a Consistoire létrehozásáról: ez a szervezet szabályozta a zsidó szertartásrendet Franciaországban és tanácsaival segítette a császárt a zsidóságot érintő ügyekben. Napóleon nagy súlyt fektetett a zsidó integrációra, és szorgalmazta azt – gyakran türelmetlenül – az élet minden területén. A hivatkozott törvény meg is előzte a már

említett állam és egyház szétválasztásáról szóló 1905. évi rendelkezését.

Az alábbi esetben a kóser vágással kapcsolatos bonyodalmakról van szó. A Cha'are Shalom ve Tsedek nevű szervezet azt kifogásolta, hogy nem kapta meg az engedélyt a kóser vágásra. Ezt az engedélyt egyedül a fent említett Consistoire hivatala, az Association Consistoriale Israelite de Paris (ACIP) adhatja ki, így csak az ACIP által engedélyezett szervezetek végezhetnek kóser vágást. Így persze a kóserügyi tanúsítványt is az ACIP adja ki. Az úgynevezett vágási adóból származó bevétel is azon hitközséget illeti, mely a vágást, ellenőrzést, húseladást felügyeli. Ez azért fontos a francia zsidóság számára, mivel 1905 óta az állam nem támogatja a vallási szervezeteket, így azok önfenntartóak: bevételeiket csak ezen a különadók, illetve híveik támogatása jelenti. (A vágási adó mértéke kicsit több mint 1 euró/kg.) Bonyolítja a helyzetet egy 1980-ban hozott rendelkezés, mely szerint abban a megyében, ahol nincs bejegyzett zsidó vallási szervezet, a megyei prefektus adhat kóser vágásra külön engedélyt. Mindenhol másutt az ACIP adja ki az engedélyeket.

Tehát a helyzet nem egyszerű. Napoleon felállított egy szervezetet, mely a saját közösségének vallási ügyeiért felelős, ugyanakkor nem független. Ezután szétválasztották az államot és az egyházat, így állami hozzájárulás semelyik felekezetnek sem jár. Végül hoztak egy rész-szabályt, hogy amennyiben egy adott területen nem rendelkezik senki kóser vágási engedéllyel, ott a megyei prefektus felruházzon valakit ezzel a joggal. Természetesen így gyakorlatilag a prefektus döntési jogkörébe tartozik, hogy ki adhat ki kóser pecsétet és ki nem. Így a prefektus e téren az ACIP-pal egyenlő jogkörrel rendelkezik. A Cha'are Shalom ve Tsedek-nek a kérelmezéskor mintegy 600 tagja és 40 000 vásárlója volt, akik 20 hentesüzlet, 9 étterem és 5 partiservíz kínálatából választhattak. De a szervezet 80 további üzletbe is szállított kóser húst. (Ezek a számok csak a párizsi, lyoni és a Marseille-i régiókra vonatkoznak.) Az egyesület úgy volt bejegyezve, hogy csak naptárkiadásra, tanításra és zsinagógák fenntartására volt jogosult –

ám kóser húсару kereskedelemmel is foglalkozott. A kóservágási és forgalmazási jogot az egyesület kérelmezte az ACIP-től, olyan jogcímen, hogy az ACIP nem tartja be a Sulhán Aruch rendelkezéseit, így az általa forgalmazott hús a Cha'are Shalom ve Tsedek tagjainak nem felel meg, mivel nem glatt kóser. A Cha'are Shalom ve Tsedek azzal érvelt, hogy kénytelen Belgiumból készleteket beszereznie és ott illegálisan állatot vágnia, mivel nem tud Franciaországban glatt kóser húst beszerezni. Hozzátette, hogy az iszlám előírás szerinti halal vágásnak nincsen felügyeleti szerve, így azt bárki végezheti, aki erre a hatóságoktól engedélyt kap. A francia kormány megkapta a párizsi főrabbitól azon boltoknak és húsüzleteknek a listáját, ahol beszerezhető lett volna a glatt kóser minősítésű hús, így Franciaországban nem a Cha'are Shalom ve Tsedek-nek adtak igazat, mert a lista bizonyította, hogy beszerezhető lett volna a Sulhán Aruch szabályainak megfelelően levágott állat.

A fő probléma azonban az volt, hogy a Cha'are Shaom ve Tsedek is kivetett vágási adót az általuk behozott és illegálisan levágott húsról, de ennek az adónak a mértéke csupán 4 francia frank volt (kb. 50 eurocent). Az egyesület kóserügyi igazolása sem volt törvényes, hiszen hiába volt vallásilag megfelelő a vágás,

nekik nem állt jogukban kóser pecsétet kiadni

A Cha'are Shalom ve Tsedek ugyanis ekkor még kulturális egyesületként volt bejegyezve, tehát nem is folytathatott volna semmiféle vallási tevékenységet.

Éppen ezért az ACIP polgári pert kezdeményezett azon a jogcímen, hogy a Cha'are Shalom ve Tsedek megtévesztette a vásárlókat. Ám az eljárást nem tudta megindítani, mivel vallási ügyekben az állami bíróság nem illetékes, az ilyesmit „házon belül” kell elintézni.

A kérelmező egyesület ezt követően a belügyminiszterhez fordult, és ott kérelmezte a rituális vágás gyakorlásához szükséges engedélyt, de itt is elutasították. Fellebbezték, de meghallgatásra nem került sor. Majd kérvényezték a vallási szervezet-

ként történő elismerést, de ezt is elutasították. Így került az ügy végül az Európai Emberi Jogok Bírósága elé. A bíróság azt a döntést hozta, hogy nem sérült a 9. cikkely, nem hoztak a vallásszabadságot sértő rendelkezést. A bírók ugyanakkor együttes különvéleményt fogalmaztak meg. Nem értenek egyet azzal, hogy az állam, miután kiadta ezeket a feladatokat, nem avatkozik be és nem felügyel. Kifogásolják az ACIP pártatlanságát, hiszen ő maga is vág kóser módon és forgalmaz ilyen húskészítményeket. Keveslik azoknak a számát, akik vághatnak glatt kóser besorolású húst, illetve akik kiadhatják vágás után ezt a pecsétet. Ugyanakkor megjegyzi, kétségekre adhat okot az egyesülettel kapcsolatban, hogy bevételeik több mint fele a vágási adóból származik. Az ügy számos kérdést vet fel: A Cha'are Shalom ve Tsedek inkább gazdasági társulás vagy vallási szervezet? Tulajdonképpen mi a céljuk? Miért volt kevesebb a vágási adójuk? Másfelől hogy lehet egy vallásos szervezetre bízni hasonló tevékenységet végzők elbírálását és engedélyezését?

Szembetűnő, hogy az európai bíróság nem tudja ezeket az ügyeket meggyőzően kezelni: mind a két esetben egy-egy bíró szavazatán múlt a döntés. Ezek az ügyek komplexebbek, mint az iszlámmal kapcsolatos kendőviselési esetek. Azoknál jóval egyértelműbb a bírói gyakorlat, sokkal konzekvensebbek az ítéletek. (Ilyen volt a S.A.S kontra Franciaország ügy: a francia kormány arra kötelezte a muzulmán nőket, hogy közintézményekben nem viselhetnek fejkendőt vagy niqáb-ot. Ezt később enyhítették, csak az egész arcot eltakaró niqáb viselését tiltották.) Rákeresve a zsidóságot érintő ügyekre, összesen négy ügyet találtam. A fenti két eseten túl fontos a cikk elején említett – felekezeti státuszuktól megfosztott – magyarországi kis-egyházak ügye, melyben a két reformzsidó közösség is érintett. Egy további ügyben csak meg van említve a zsidóság.

Joggal merülhet fel a kérdés, hogy miért van ilyen kevés zsidó ügy? Nem hiszem, hogy valóban ilyen kevés jogvita lenne, ám azt hiszem, illetve remélem, hogy azért kerül ilyen kevés eset az Európai Emberi Jogok Bírósága elé, mert sikerül sokkal hamarabb állami szinten megoldani ezeket a jogvitákat.

KOLLABORÁLÁS, ALKALMAZKODÁS, ELLENÁLLÁS

Deák István történésszel beszélget Várnai Pál

Nemrég jelent meg Deák István angolból fordított könyve: *Európa próbatétele – Együttműködés, ellenállás és megtorlás a második világháborúban*. Ez az első átfogó tudományos feldolgozása a helyi lakosság német megszállás alatti kollaborálásának, alkalmazkodásának, ellenállásának.

– Mennyire váltakoztak ezek a stratégiák a háború folyamán?

– A német villámháború sorozatos győzelmei elkerülhetetlenül erősen befolyásolták az európaiak életmódját és túlélési stratégiáját. Ne higgyük azonban, hogy minden új volt, ami történt: ellenkezőleg. Régi indulatok, vágyak, tervek, kölcsönös gyanakvások erősödtek meg, s felgyorsult a végrehajtásuk. A kalandvágyó norvég ifjú, aki el akart szabadulni otthonról, most választhatott a legendás hírű német Waffen SS-be való belépés és a fokozatosan kibontakozó norvég ellenállási mozgalom között. A kezdő fogorvos, aki gyors karrierre törekedett, most benyújthatta hivatalos igényét a deportálás előtt álló zsidó kolléga praxisára. Szélsőjobboldali, fasiszta elemekből kikerült egyének egyszerűen feljelentették feletteseiket és a helyükbe léptek. Mások előtt megnyílt a háborús feketepiac által való gyors meggazdagodás fényes lehetősége.

– A különböző vallási, etnikai csoportok, közösségek másként viselkedtek?

– Boszniában az orthodox szerbek és a muszlim bosnyákok már régen gyanakodtak egymásra, most a német és olasz megszállást kihasználva, a két népcsoport egymásnak esett. 1944-ben a magyar kormány elkeresztelkedett látta az időt, hogy a zsidó vagyon teljes kisajátításával végre kiegyensúlyozhassa a költségvetést. (A valóságban az elkobzott vagyon elherdálódott, és ami megmaradt, azt elvitte a háború.) Természetesen eközben a lakosság nagy része igyekezett folytatni megszokott életmódját. De ez a háború folyamán mind nehe-

zebbé vált, a randalírozó katonák és a bombázások egyaránt fenyegettek. Kelet Európában gyakran lehetetlen volt pártonkívülinek és semlegesnek maradni. Egy kelet-galíciai lakosnak 1939 és 1944 között gyors egymásutánban kellett mindhaláláig tartó hűséget esküdni Lengyelországnak, a Szovjetuniónak, a náci Németországnak, majd megint a Szovjetuniónak. Ugyanakkor hazafiságból, vagy a fenyegetéseknek engedve pénzzel, élelmiszerrel segítette az ukrán nemzeti mozgalmat, akik szélsőjobboldali, fasiszta elemekből kerültek ki, a partizánokat, esetleg azok egymással is harcban álló

Deák István,
a New York-i
Columbia
Egyetem emeritus
professzora

frakcióit. Mondanunk sem kell, hogy mindebben rendkívül fontos szerepet játszott a hely és az időpont. Ahol, mint például Dániában, békésen ment végbe a német invázió, a megszállás és az 1945 évi tavaszi felszabadítás, ott csak olyanok kerülhettek bajba, akik a saját kormányuk intéseinek fittyet hányva, szóval és fegyverrel a német megszállók ellen fordultak. Egy dán állampolgár legfeljebb azt kérdezhetette magától: helyes-e egy olyan kormánynak engedelmessé válni, amely ugyan biztosítja a polgárok életét és vagyonát – ideértve a zsidó származású dánok életét és vagyonát – de amely cserében kiszolgálja a németeket és ezzel meghosszabbítja a háborút. Emberi és hazafiúi kötelessége-e szembeszállni a megszállókkal és így a saját hatóságaival is? Néhány ezer dán állampolgár, az élete feláldozásával is ezt az utat választotta. Valamennyire hasonló volt a helyzet a németek hivatalos szövetségesei körében. Románia és Magyarország, hogy csak egy példát említsünk, a németek oldalán vett részt a szovjet elleni hadjáratban, de ugyanakkor mind a kettő megőrizte a szuverenitását s a háború utolsó éveiben titkon készült a németekkel való szakításra.

– Ilyen körülmények között vajon mi volt például egy román vagy egy magyar katonatiszt feladata?

– A román katonák, a tábornokaikat is beleértve, a kellő pillanatban, vagyis 1944 augusztusában végrehajtották ifjú királyuk parancsát, szembefordultak német szövetségükkel és átálltak a másik oldalra. Két hónappal később a magyar katonák és tábornokaik döntő többsége nem engedelmessé vált legfőbb hadurának s kitartott a németek mellett. Mindennek sok oka lehetett, de annyi biztos, hogy míg a román tisztek országuk megmentése érdekében vállalták az esetleges szovjet fogságot, a magyar tisztek először a csodákban reménykedtek, majd a németek oldalán visszavonulva, nagyrészt elkerülték a hadifogságot. Úgy tűnik, hogy a román és a magyar nép többsége is egyetértett hadseregük parancsnokainak és tisztjeinek gyökeresen különböző döntéseivel. Természetesen, ahogy változott a hadiszerencse, úgy változott az egyének, csoportok és népek túlélési stratégiája is. Ez a változás erősen érezhető volt például az európai országok úgynevezett zsidópolitikájában. A háború első éveiben az európai kormányok és hatóságok a német nácik tet-

Budapest ostroma
– értelmetlen
kitartás

szését keresve gyakran brutális törvényeket vezettek be a zsidók ellen, a háború vége felé azonban ugyanazok a kormányok a náciellenes világszövetség feltételezett „zsidóbarátságára” spekulálva megvédték életben maradt zsidó polgáraikat. Kitűnő példa erre Románia, amely először elpusztított vagy háromszáz-ezer zsidót, később azonban, a német kívánságoknak ellenállva, megvédte a maradék háromszáz-ezret. Magyarországon másként alakultak a dolgok, mert ott a Horthy rendszer 1944. március 19-ig viszonylag emberi életkörülményeket biztosított nyolcszáz-ezernél több zsidónak számító személynek (eltekinthetve a 60 000-tól, akiket a magyarok időközben elpusztítottak), viszont a német megszállást követően a Horthy rendszer a halálba küldte a magyar zsidóság abszolút többségét. Ennek az elképesztő magatartásnak az okait még ma is keressük, hiszen az emberiség követelményein túl az egyszerű önérdék is azt követelte volna, hogy a győzelmes nagyhatalmak felé kimutassák: a magyar nemzet nem kíván az utolsó pillanatban népiértést elkövetni. A háború alkonyán ezerszer okosabb lett volna egyszerűen semmit sem csinálni és Adolf Eichmannra, valamint pár tucat bajtársára bízni a deportálást. Menjenek ők a zsidókat keresni, házról házra az egész országban. E csendes sztrájk megmenthette volna nemcsak a zsidóság többségét, de a magyar nép becsületét és nemzetközi hírnevét is. Nem így történt.

– Ön megkülönbözteti az észak-nyugat-európai országokkal szembeni náci bánásmódot attól, ami Kelet-Közép-Európa népeinek jutott.

– Igen, de a náci vezetők gyakran maguk sem tudták eldönteni, hogy miként vélekedjenek akár a velük szövetséges, akár a legyőzött népekről. Nem minden náci rajongott az északi rokon „árjáért” és nem minden náci vezető vallotta, hogy a szláv népeket ki kell irtani vagy legalábbis rabláncra fűzni. Amellett soha nem volt elég német katona, csendőr és hivatalnok a megszállt területek igazgatására és kizsákmányolására. Ezért engedményeket kellett tenni az úgynevezett aljanépeknek. Csak a zsidók esetében nem ismertek irgalmat. A német titkosrendőrség főnöke, Reinhard Heydrich Csehország bekebelezése után keletre akarta deportálni a csehek nagy részét, de később, mint a Cseh-Morva Protektorátus alkirálya, kiváltságokat adott a cseh lakosságnak, hogy őket a hadiiparban odaadóbb munkára serkentse. A náci megvetették a szláv népeket, de a bolgárokat, szlovákokat és horvátokat nagyra becsülték, mint bátor harcostársakat. Tudva lévő, hogy a német hadseregben s az SS-ben több százezer orosz és más szláv nemzetiségű katona szolgált. A háború első éveiben a német vezetőség reménykedett abban, hogy az olyan „germán” országok, mint Norvégia, Dánia, Hollandia és Luxemburg – va-

lamint talán egyszer Nagy-Britannia is – be fognak oltvadni a Nagynémet Birodalomba és ezért velük kesztyűs kézzel bántak. De a jóindulatú kezelésnek megvoltak a határai. Norvégiában a megszállók elősegítették a norvég nők és német katonák „barátkozását”, súlyosan büntették azt a katonát, aki ellopta egy norvég biciklijét (zsidó biciklikre ez a szabály nem vonatkozott), de egy norvég ellenállóval szemben nem ismertek kíméletet. A fentieknek épp ellenkezője történt Lengyelországban: a német megszállók nem hogy nem keresték, hanem – a legsúlyosabb helyi szinten felül – nem is túrták a kollaborációt. A németek a lengyel intelligenciát halálra ítélték s az alsóbb néposztályokat rabszolgaként kezelték. Németek és lengyelek közötti szexuális kapcsolatért mindkét félre súlyos büntetés várt. A lengyel földalatti ellenállás egyenesen és logikusan következett az 1939. szeptemberi német invázió elleni küzdelemből:

Tiso tisztelendő, a szlovák fasiszták vezére – a szláv szövetséges

Lengyelország sohasem adta meg magát. Semmi kétség afelől, hogy a németek harcmodora, hadicéljai és a civilekkel való bánásmódjuk mélységesen különbözött Nyugat- és Kelet-Európában. Nyugaton általában tiszteletben tartották a hadviselésre vonatkozó nemzetközi egyezményeket, míg keleten a lengyelországi hadjárat kezdetétől fogva a német hadsereg és az SS- atrocitások sorozatát követték el. Nyugat- és Észak-Európában a németek meg akarták nyerni az ellenségeiket, Kelet-Európa – és a Balkán – jelentős részein tömeges német bevándorlásra, egész népcsoportok kitelepítésére, alkalomadtán kiirtására szőttek tervek. Nyugaton súlyos etnikai problémák legfeljebb Belgiumban léteztek, keleten és a Balkánon a német hódítás polgárháborúkhöz és etnikai tisztogatásokhoz vezetett. Nyugaton a lakosságnak csak a német megszállással kellett megalkudnia, a közép-európai Szlovéni-

ában egymással versenyeztek és szüntelenül váltakoztak a jugoszláv, olasz, német, szlovén nacionalista és szlovén kommunista uralmak.

– A holokausztnak talán a legvitatottabb problémája az európai államok és népek ebben játszott szerepe. Tudni szeretnénk, hogy hol és miért volt leginkább lehetséges a túlélés, és hol és miért a legkevésbé lehetséges.

Csendőrök
a várban
– a deportálás
végrehajtói

Szálasi
a népbíróság előtt
– megbánásnak
nyomát sem
mutatta

– Elsőnek szögezzük le, hogy az európai kormányok, helyi hatóságok és maguk a népek sokkal nagyobb mértékben vettek részt a holokauszt végbevételében, mint azt a háború utáni vezetőik és maguk a népek állítottak. Mondhatjuk nyugodtan, hogy *a nem német európaiak részvétele nélkül nem lett volna holokauszt*, s ámbár a kezdeményezés majdnem minden esetben a németeké volt, a végrehajtás megoszlott a németek és a nem né-

met európaiak között. Érdekes példa erre Franciaország, amelynek a kormánya az 1940 évi vereséget követően valósággal rátukmálta Németországra a menekült német és lengyel zsidókat, majd a háború után az általa deportált és a német táborokban elpusztított zsidókat szemrebbenés nélkül a francia ellenállás mártírjai közé számította. A következő lépésben el kell vetnünk azt a mítoszt, hogy a zsidók sorsában döntő szerepet játszott az illetékes kormányok és tömegek antiszemitizmusa, illetve annak a viszonylagos hiánya. E tévhit szerint minél nagyobb az antiszemitizmus, annál kevesebb a zsidó túlélő. Hivatkozni szokás ilyenkor a nem antiszemita Dániára, amelynek zsidó lakosai túléltek a háborút. Ehhez sokan hozzáfűzik, hogy a demokratikus társadalmak sokkal inkább védtek, segítettek az üldözött zsidókat, mint tekintélyuralmak, a fasiszta jellegű társadalmak. Példáknak erre megint Dániát – és tévesen, amint látni fogjuk – Norvégiát, Hollandiát és Belgiumot szokás emlegetni.

– Ugyanezen felfogásra jellemző az az állítás, hogy az erősen antiszemita lengyel nép a legnagyobb mértékben felelős azért, hogy a lengyelországi zsidók közül csak néhány tízezer élte túl az üldöztetést.

– Mindezekkel a meggyőzően hangzó érvekkel azonban igen sok a baj. Például Dánia, nem úgy, mint Magyarország és a fasiszta Olaszország, a német megszállás előtt könyörtelenül kizárta a zsidó menekülteket. Továbbá a 8000 dán zsidó átmentése Svédországba lehetetlen lett volna a helyi német hatóságok csendes támogatása és a német gazdasági kívánságoknak a dánok által való korlátlan kiszolgálása nélkül. Bulgária nem volt hajlandó kiadni a zsidó állampolgárait, pedig Bulgária minden volt, csak nem demokrácia, és az 50 ezer bolgár zsidót jóval a holokauszt kezdete előtt igen kemény törvények sújtották. Ami még jelentősebb, a bolgár kormány a hadserege által megszállt görög és jugoszláv területekről minden zsidót átadott a németeknek, akiket aztán el is gázosítottak. A lengyelekkel kapcsolatban pedig mégsem szabad elfelejtenünk, hogy egyetlen lengyel nemzetiségű egyén sem szolgált, nem is szolgálhatott az SS-ben vagy a zsidóirtásra kreált kelet-európai önkéntes félkatonai egységekben. Igaz viszont, hogy a lengyel falusi lakosság zsidóellenessége és pénzéhsége következtében elpusztult sok tízezer bujkáló zsidó.

– Most vizsgáljuk meg Hollandia és Olaszország esetét.

– A demokratikus és antiszemitizmussal sohasem vádolt Hollandiában a német megszállás után a holland közigazgatás (a királynő és a kormány Angliába menekült) úgy döntött, hogy a holland nép biztonsága és vagyona védelmében a németeknek engedi át a zsidók sorsa feletti hatalmat. A következőkben – sok,

nagyszerű holland munkás és diák hősi tiltakozása ellenére – a holland közigazgatás lelkiismeretesen átadta zsidó polgárait a németeknek, s így elpusztult a holland zsidók nyolcvan százaléka. Ugyanakkor a fasiszta Olaszország hadseregei a megszállt Jugoszláviában és Délkelet-Franciaországban korlátlan védelmet biztosítottak a zsidó lakosoknak és menekülteknek. Mussolini konzuljai a koncentrációs táborokig mentek, hogy megpróbálják kiszabadítani a németek által elhurcolt olasz állampolgárságú zsidókat. Mussolini bukása és a német hatalomátvétel után egyszerű polgárok, szerzetesek, papok, apácakolostorok bujtattak olasz zsidókat, akiknek végül is majdnem a nyolcvan százaléka életben maradt.

– **Mi történt tehát valójában?**

– A statisztikák azt mutatják, hogy a zsidóság leginkább ott élte túl a háborút, ahol a németekkel kollaboráló kormányok vagy helyi hatóságok olyan fokú önállósággal rendelkeztek, hogy maguk dönthették el, mi legyen a fennhatóságuk alatt álló zsidó lakossággal. A zsidókkal való bánásmód aztán országonként változott: Dánia, Bulgária, Finnország nem szolgáltatott ki egyetlen állampolgárjukat sem. Olaszország és Magyarország ugyanígy viselkedett, de az első csak 1943 szeptemberéig, az utóbbi 1944 tavaszáig. A legtöbb kollaboráns kormány, ideértve több megszállt ország kollaboráns kormányát, különbséget tett az „életet érdemlő”, „jó”, megbízható, hazafias, jobb módú zsidók és az „életet nem érdemlő”, „rossz”, politikailag megbízhatatlan, nem asszimilált, szegényebb zsidók között. Ilyen zsidópolitikát folytatott a német szövetségesek közül Románia, Szlovákia és Magyarország 1944 márciusa után. És ilyen politikát folytattak a félig meddig szuverén, megszállt országok közül a Quisling vezette Norvégia, a Vichy Franciaország és Belgium. A többiek vagy túltettek a németeken az öldöklésben, mint például az usztasa Horvátország, vagy nem rendelkeztek annyi önállósággal, hogy beszélhettek volna abba, hogy mi történik zsidó polgártársaikkal. Így volt ez Görögországban, Szerbiában, a balti államokban, Lengyelországban és a németek által megszállt szovjet területeken. Nem csoda tehát, hogy a végső megoldás az autonómiával nem rendelkező, partizántevékenységgel átszótt, kaotikus, gazdaságilag kevésbé értékes országokban vagy országrészekben volt a „legsikeresebb”.

– **Mindezek alapján vajon levonhatjuk e a következtetést, hogy a halálra ítélt zsidóságnak nem állt érdekében, hogy a kormányuk vagy a polgártársaik a németek ellen forduljanak?**

– Szerintem erre a kérdésre csak igen bizonytalanul válaszolhatunk, mert igaz, hogy egy-egy zsidónak nagyobb volt a túlélési lehetősége a kollaboráns Franciaországban vagy Romániában, mint a nem-

kollaboráns Lengyelországban, de ezek a kollaboráló kormányok élelmiszerrel, olajjal és tankokkal látták el a németeket, míg a nem kollaboráló lengyelek felrobbantották az olajat és tankokat szállító vonatokat. Az előbbiek meghosszabbították, az utóbbiak megrövidítették a háborút. Nem kétséges, hogy a náciellenes világszövetséget inkább érdekelte a felrobbantott német mozdonyok száma, mint az, hogy Dánia megmentett 8000 ezer zsidót. A háború után aztán minden ország letagadta, vagy legalább is lekicsinyelte a náciknak tett szolgálatokat, illetve a zsidók és mások elpusztításában való részvételt. A tagadásban maguk a németek jártak elől, Hitlerre, bűntársaira és az SS-re hárítva minden felelősséget. Az SS gyilkosok, Eichmann beleértve, a legfelsőbb parancsra hívatkoztak és teljesen hamisan azt állították, hogy ha nem engedelmességek a gyilkolási parancsnak, akkor őket végzik ki. Ez a hazugság gyakorlatilag minden háború utáni politikai vádlott szájából elhangzott, legyen az egy német hadseregarancsnok vagy egy alig írástudó magyar keretlegény. *A valóságban nem tudunk olyanról, legyen az SS tiszt, ukrán milicista, vagy magyar keretlegény, akit a fölöttese azért végeztek ki, mert nem volt hajlandó agyonlőni egy fegyvertelen zsidó áldozatot.*

HIRDETÉS

Randolph L. Braham: A népirtás politikája I-II. A HOLOKAUSZT MAGYARORSZÁGON

Randolph L. Braham professzor imponáns művének, *A népirtás politikájának* új, frissített, immár harmadik kiadása tudósok és laikusok számára egyaránt megkerülhetetlen alapmű.

www.parkkiado.hu
www.facebook.com/parkkiado

PARK
KÍADÓ

A KÁNON, AVAGY A FŐSODOR

Meghívással tiszteltek meg egy idegen nyelvű költészeti antológia bemutatójára. Lapozgatva a jó illatú kötetet, feltűnt, hogy a magyar költészetet ismertető könyvben sehol se találom Szép Ernőt. Kihagyták. Este felhívtam mindent tudó barátomat, Mihályi Gábort és méltatlankodva közöltem vele, milyen otromba megkülönböztést vettem észre. „Ne csacsiskodj, Pali.” Mondta. „Te is tudod, nincs benne a kánonban.”

Az ám! A kánon. Ahogy hajdani egyetemi tanárunk, Király István mondta: A fősodor.

Olyan korban élt Szép Ernő, amikor törzsében jelölték ki az embert az elpusztításra. Mit sem számított tehetség, erkölcs, érték, vagy, hogy őt, régi újságíró társát hívta halálos ágyához az akkor már senkit elviselni nem képes Ady Endre. Nem számított regényei kedvessége, színműveinek bája, verseinek a Nyugat legnagyobbjaihoz mérhető szépsége. A róla szóló kritikákban ezek a szavak uralkodtak: bocher, ortodox, Dob utcai, felekezeti, infantilis, gyermetes. „Elrontották az élet ünnepeit számomra evvel a zsidósággal.” Írta máig kiadatlan jegyzeteiben 1936-ban. (Ebből szemelgetek most egy keveset.) Pedig nem tudta még, mi vár rá néhány év múlva. Hatvan éves, mikor 1944-ben sáncásásra viszik. Erről írja majd csak világirodalmi jelenséggént értékelhető remekművét, az *Emberszagot*. A regényt így fejezi be. „Hogy másnapról kezdve mi történt velem és mindnyájunkkal, azt már nem mesélem. Azt leírni és azt elhinni érzésem szerint nem is szabad.” Én se írom le. Hónapokon át futottak testvéreivel, Annával, mint az űzött nyulak. Szép Anna naplót írt, így ismerjük történetüket. Hosszú kálváriájuk egy Múzeum utcai házban ért véget, melyre hullottak a bombák, lőtték a szemközti Nemzeti Múzeumból, s őket, mint zsidókat, nem engedték az óvóhelyre. Bomba ütötte lyukon betört a fény a lépcsőházba,

Szép Ernő ott írt, és mikor testvére kérte, keressen védehetőbb helyet, így felelt: „Ne zavarj, kérlek. Legvidámabb darabomat írom.”

Az új világ úgy kezdődött számára, hogy a *Szabadság* című lapban megjelent a halálhíre. Cáfolni kényszerült, akit a nyilasok a Dunába lőttek, az hozzá hasonlító testvére volt. Megjelent néhány írása itt-ott, aztán bezárult előtte minden ajtó. „Szórakoztató iparos. Kispolgár. Csökevény” – írták róla. Az ostrom alatt fél lába elfagyott, nem tudott cipőt húzni rá. Egy vendéglőstől kapott minden nap egy tányér levest, azt ették testvéreivel ketten. Később az egyetemi menzán könyörültek rajtuk tányér levestel. Hajdan sok borraivalót adott egy pincérnek, a fia hálából lakásába engedte őket, de a szobácska bombasérült, tetején lyuk, benézett az ég, beesett az eső. Szép Anna bekapcsolódik a gazdasági életbe, asztalt állít föl a Nagykörúton, rögtönzött orosz-magyar szótárt árul, de a vállalkozás csődbe megy. Az éhség elől vidékre menekülnek, Szép Ernő kórházba kerül, ott legalább enni adtak, aztán gyógyultan elbocsátották, és közben diadalmasan túlteljesítették a 3 éves tervet, fölemelték az öt éves terv előirányzatát, és általános boldogság terítette be az országot, a költő annak rendje és módja szerint éhen halt.

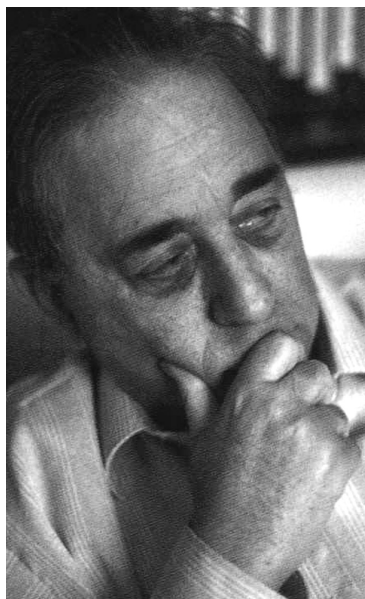
A kánon, ugye. A kánon. Nem volt fősodor.

Nem az én dolgom végre megérdemelt helyére tenni a remekíró. Csak ideírom négy soros versét. Olyan, mint a legördülő könnycsepp. A címe: *Életem*.

„Az én életem nem élet
Csak életet játszok
Az a fa vagyok kérlek
Aki a vízben látszik”

Bárdos Pál

„Szórakoztató
iparos.
Kispolgár.
Csökevény”
– írták róla.

SZÉP ERNŐ KIADATLAN JEGYZETEIBŐL

Ha elgondolnám, hogy azok közül való vagyok, akik még fönmaradtak a Biblia népéből, borzaszó érdekesnek tartanám magam, tisztelném magam, mint egy múzeumi kincset, mondanám (ha másik zsidót látok) az embereknek: nézdd, zsidó! Csodáld meg, itt van, hidd el, tapogasd meg. (Ne nagyon.) (1933)

Úgynevezett költő voltam, nem választottak be a társaságokba, nem hívtak meg soha a miniszterelnöki, kormányzói fogadásokra. Az irodalomtörténészek, akik életben a könyveiket kiadták, vagy elhallgattak, vagy egypár sorban elintézték hamisan, ellenségesen. Úgy éreztem magam, mint az énekes, aki taps nélkül énekel egész életében, úgy láttam, hogy háttal fordul nekem Magyarország és bedugja a két fülét. (1934)

Büszkén szétnézés helyett le-sütni a fejed, ha csináltál valami szépet, emberit, bújni, vigyázni mindenütt, hogy ne te légy az első, a legfontosabb, az ünnepelt. Jaj, nem felelni, ártok a testvéreimnek. Halknak lenni, eltűnni, hogy kihívásnak ne vegyék a megjelenésedet: lemondani jogokról, díszekről, melyek megilletnének. Tudod, hogy soha olyan kitüntetésben, megbecsültségben nem részesülhetsz, mint ha nem esett volna rád a zsidóságod, – nem számítani meghívásra a kormányzónál, miniszterel-

nőknél, külföldi jelesek ünnepeire. Így néha aztán azon csíped magad, hogy gyáva lettél, amilyennek a zsidót mondják. Zsidóvá tesz a zsidóságod, beteggé. Betegség ez, nem tudsz menekülni előle. (1935)

Elrontották az élet ünnepét számomra ezzel a zsidósággal. Az országnak költője voltam, a nemzetnek nem lehettem. A nemzet szent napjaitól én el voltam tiltva, én nem vagyok nemzet. (1936)

A zsidó összetartás: talán van egyhá-zilag, céhileg – nincs emberileg, egyéni-

leg. A zsidók olyan nehezen viselik el egymást, mint a kórház betegei, mint a foglyok, mint a szegény családban a testvérek. A maguk szerencsétlenségét, végzetét látják egymásban. (1936)

Hotel, ami kidobott, mikor nem fizettem, ifjúkoromban, zsidóé volt. Előleget zsidó lapkiadó tagadott meg, vagy bankkölcst (a legjobb kezesekkel), amiből beteg anyámat kellett volna gyógyíttatnom, zsidó bankár volt. Zsidó lapkiadó redukálta a honoráriumot, mert tudta, nem fogok sztrájkolni, nincs kitartásom. Zsidó színházi ügynök lopta el a pénzem. Zsidó filmíró lopta el a témámat. Zsidó könyvkiadó refusálta a verseim kiadását a háború után: ez ma nem üzlet. Ez mind zsidó volt, akit beleim mélyéből kellett utálnom. Hát a zsidó összetartás? Engem lám elke-rült. És ha csak velem tettek volna ilyet. De én más zsidó bajtársaimtól, festőtől, zenésztől sem hallottam egyebet, mint a pénznek az embertelenségét, ha zsidó kézben volt is. (1936)

Nemzet, amelyet nem egy állam, hanem egy álom tart össze. (1936)

A szédítő fájdalom a szívemben: hiszen én mindenkinek öröme, gyógyítására születtem. (Antisemitizmus idején.)

Alig írhatok valahova. (1939)

Hogy ragad a divat! Aki nem érzett idegennek, az is idegennek kezd érezni. Mint ha nem ismert volna, az általánosítást teszi önkéntelen és lassan a barátaira is... (1939)

Milyen nehéz, milyen iszonyatosan nehéz az embernek felfogni, magán túrni a gyűlöletet, amivel rá pillant, aki tudja, hogy zsidó az ember. Nem tudja a gondjaimat, nem ismeri a szívemet, nem jut eszébe, hogy gyerek voltam, és halott leszek, hallgatnom kel, mikor elmegyek mellette, nem fordulhatok rá mosolyogva, és nem állhatok meg előtte: barátom, ha foglalmad lenne róla, hogy az, amit felőlem hallottál, merő hazugság. Olyan szívfájdalmat kapok ilyen pillanatokban, alig tudok tovább lépni. (1940)

Ötvenéves vagyok. Nekem már nem is jár az élet, ha összeadom, hány fiatalabb barátom halt meg, hány fiú veszett el az első, meg a mostani monstre háborúban – és suttyomban nagyon élvezem, hogy cigarettára gyújtok, hogy egy nővel elbújok egy órára, hogy zenét hallok, hogy virágot szagolhatok, még azt is, hogy a járdán új meg új pofákat látok, és hogy az újságban valami meglepő olvasok. Hogy verebek zsiolnak majd februárban, a kopasz fát megszállva.... Istenem, köszönöm, ez már mind ráadás: Hosszú élet... milyen önzés ez, milyen embertelenség. Eltemetni barátait, gyerekeit, dalokat, divatokat, időköt, amelyek az övéi voltak, megmaradni kietlen, idegen világban, magánon, jaj de borzasztó boldogtalan öröm. (1941)

Akárhogy szeretnek, becsülnék, a társaságban okvetlen említik, és mindig tudják, hogy zsidó vagy. Mit jelent ez? Ha semmi rosszat, azt hogy valami rendellenes vagy, valami idegen... és jelenti, hogy némely helyen érintkeznek veled, de ők nem hívnak a házukhoz. És jelenti, hogy van egy legfelső rétege a társadalomnak, amelyik nem érintkezik veled. És ha kitértél, és pap lettél, lehetsz püspök, de már bíboros nem leszel, és nem leszel pápa. Némely országban lehetsz miniszter, miniszterelnök, de köztársasági elnök nem lehetsz, és pláne király nem lehetsz. Pedig

az embernek egyenlő jog, és egyenlő fantázia jár a földön. (1940)

Zsidónak lenni: futóversenyben részt venni, te zsákban vagy derékig. (1942)

Mint a nyúl, aki annyit sajnáltam a mezőn estefele, még akkor is fél,... megmegáll, fülel, mindig menekül. Nem tett rossz fát a tűzre! de nem érzi magát ártatlannak. Isten tudja, mi a bűne, de ő csak hibás lehet, hiszen bántják... soha nem is gondolkodik már ezen, valami alapérzés lett ez benne... (1942)

Nem gyűlölnek, ezzel csak hízelelgesz magadnak. Idegenkednek tőled. Elhúzódnak. Nem akarnak tudni rólad. (1942)

Kell az neked, hogy leereszkedjenek hozzád, hogy elbűvöljön és lekenyerezzen akármilyen jelentéktelen úrral azzal, hogy „nem nézi a vallásod”, hogy szervuszt iszik veled, hogy elismeri, te is csak ember vagy, már hogy te is lehetsz jó magyar azért. Oda vagy attól, hogy meghívnak valahová téged is, dacára zsidó voltodnak. Nem érzed, milyen lealáztatás mindez a te büszkeségednek, mily meghunyászkodás és micsoda alárendeltség, és micsoda romlottság? (1942)

Úgy emlékszem, 30 éves koromban kezdtem a halhatatlanságtól, vagyis az öröklétől, a siron túli lelki létezésről irtózni. Mit csináljak az égben, ha olyan szerencsés vagyok, hogy oda fölvesznek, mikor a földről elpályáztam? Nincs testem, nincsenek érzékeim, nem csókolózhatom, nem cigarettázhatom, nem olvashatok, nem is írhatok (hogy töltök egyetlen napot írás, olvasás, cigaretta, sőt még egy korty bor nélkül? Sőt még csak beszélgetni se tudok majd senkivel.) Azt a mennyországi örök boldogságot, ami az éther-részséghez hasonlít talán, Azt az üres üdvöt, nem kívánom azt, nem érdekel. Nem vágyom feltámadni se, isten őrizze, még egyszer itt lenni, emlékezve előbbi magamra, kínjaimra, szegyenemre, botlásaimra, mulasztásaimra. Persze nem is hiszek a személyes túlvilági életben, és feltámadásban. Mi szüksége arra az Égnek, Földnek, hogy te kis taknyos halan-

dó, örökre megmaradj, új életre támadj? Nem volt belőled elég 60, 70, 80 esztendő? Mi? Milyen szerénytelen vagy, öregem, milyen szemtelen. Hogy nem veszem komolyan a vallásoktól ígért öröklétet, az a legtávolabbról sem azt jelenti, hogy nem hiszek istenben, dehogy: az istenben, mégpedig egy jó istenben, akiről nem tudom föltenni, hogy az örökkévalóság tébolyult unalmát szánta az embereknek. Ha valami gyerekes rettegés támad rám egyszer-másszor, az, hogy odalenn a sírban nem alszunk, hanem ébren fekszünk majd a sötétben, irtózatosságon, mert rágnak a férgek, és irtózatosságon, mert egy hangot nem hallunk, és nem olvashatunk se könyvet, se újságot... Nem, nem, rögtön megnyugszom: nem lehet olyan képtelen gonosz a Teremtés, mely gyermekmosolyt, csókot, madárdalt és bort adott nekünk. Nem, nem, ahhoz egy Hitlernek kéne az égben uralkodni. (1947)

1945-ben egy zsidó pap azt ajánlotta, újságban - hogy zsidó nemzetiségnek deklaráljuk magunkat, így jobban meg tudjuk majd itt a jogainkat védeni. Erre magam is újságban feleltem, magyarnak vallottam magam a történelem dacára. Kaptam azután egy gépirásos névtelen levelet, /nem szólva cionista zsidók névtelen leveleiről/ annak a levélnek az írója tanult ember volt, azt mondta, hogy elismeri, hogy én jól tudok magyarul, de engem se hajlandó magyarnak nézni. Mi zsidók egész lelkiségünkkel idegenek vagyunk a magyarsággal szemben, menjünk ki ebből az országból, ahol örökké gyűlölni fognak minket, és jó lesz, ha abbahagyom a magyarságom hangoztatását, az csak undort kelt a magyarokban. (1950)

A bűnbocsánat bűnpártolás. Nagyon meg kéne a jóistennek gondolni, melyik bűnt bocsájtja meg. (1951)

Ne tégy rosszat, hátha nincs Isten, aki megbocsássa. (1951)

Isten a maga képére... Nem az arcunkat, hanem a lelkünket, értelmünket. Szép is lenne, ha a pofázmányok után, amelyeket itt látok, kéne Istent elképzelni. (1951)

Közreadja Bárdos Pál

SÁRGA CSILLAGOS BABOK

*Emberszag – a Vádli Alkalmi Színházi
Társulás, a Szkéné Színház és a Füge
közös előadása,
rendező: Szikszai Rémusz*

A kuplészerző Szép Ernő, a *Nyugat* és a magyar kabaré enigmatikus figurája *Emberszag* című regényében sem hagyta veszni a minden dolgok mögül ironikusan kikacsintó pesti viccet. Nem vicc a holokausz, de ha már hatvanévesen kizökkentették „komfortzónájából”, csillagos házba költöztették, majd munkaszolgálatosként sáncot ásattak vele megfelelő szállás, koszt és cigi nélkül, mit is tehetett volna? Megőrizte teljesen elvarázsolt (ám lényeglátó) könnyed stílusát. Hiszen nehéz embernek maradni az embertelenség tébolyában.

Írása nem akart a holokausz szenvedéstörténete lenni, nem akart ő áldozat lenni, hisz

*békebeli kávéházi hangon
írta felül a tragédiát*

Abszurduma keserű mosolyra fakaszt, segít szenvedőnek (és nézőnek), miközben a rendező formai megoldásokkal, ötletekkel kísérletezik. Huszonnyolc karakteres báb játszik a produkcióban. Hol meghalnak, hol élnek (túlélnek), hol különös táncra perdülnek. Három különböző korosztályból való színész Szép Ernő személyiségjegyeit érzékelteti. „Szép Ernő voltam” így Kovács Krisztián. „Szép Ernő vagyok”, folytatja Tóth József. „Szép Ernő leszek” – zárja Fodor Tamás. Nem vitás, a szerző utolsó éveiben rezignáltan „Szép Ernő voltam” mondattal mutatkozott be. Ám

Emberszag
Fotók Mészáros
Csaba, Szkéné
Színház

ők hárman, a három jól öltözött Szép Ernő (minő kontraszt a holokausz „színpadával”): a szkeptikus, a lelkes és a visszaemlékező egyszerre vitatkoznak, monologizálnak. Mindent kommentálnak.

A bábok háttérstatiszták, ők a zsidó tömeg szimbóluma, ám nem arctalan sokaság, hiszen arcuk van. Az első felvonás elején a közönség előtti sorban ülnek, később színpadi szereplővé válnak. Tragikus mozgás- és mozdulatművészekké. Az egyik báb maga Szép Ernő. Németh Ilona markáns karakterbábjait jobban mozgásba lehetett volna hozni, hiszen ők az első felvonás Pozsonyi úti csillagos házában lakói, vagy a második felvonás munkaszolgálatos terének kiszolgáltatott áldozatai, az író velük kutyaöl a végtelen menetben, az erdőkeresi téglagyárban velük él és alszik.

Az előadás elején bárban, netán lokálban ücsörgünk, a nézőtér első sorában a bábok a korabeli közönség. Egy darabig a kabaré nézői, majd transzformálódik a szintér; a szereplők a játéktérbe rántják őket: csillagos házba és a munkaszolgálatra. A konferanrsziéból (Simkó Katalin) keretlegény lett, a báb-

figurákat begyűjtötték. A kabaréjelleg megmaradt a háttér lazán lógó függönyével, betétdalokkal és Szép Ernő irodalmi könnyedségével.

Harsány és pompás színvilágú a Szikszai Rémusz rendezte előadás: kontrasztosabb Szép Ernő prózájánál és lírájánál, bár a szövegkönyv- és a dalok hamisítatlan Szép Ernő szövegek. Az író

bánatos, lemondó humorral csodálkozik

rát az elviselhetetlenné váló létre. A színpadi adaptáció ráhangolódott a mű stílusára, bár lehetetlen finoman reflektál a mai közéletre is, de nem egy politikai pamflet hangján. Revüszerrő térbe helyezve az előadást merít irodalomból és kabaréból. Színházat látunk színházzal, dalbetétekkel és színeváltozásokkal. Kisérteties előadást bábokkal, sodró kuplékkal.

Csillagos ház, munkaszolgálatos tér az erdőkeresi téglagyárral, bábok és hús-vér színészek életképekben. Megháromszorozódó Szép Ernő, az író monológjával. Az első felvonásban a Csillagos ház életre kel és élénk színekben tobzódik. Epikában a dráma, vagy drámában az epika?

Sőt, marcangolóan, önironikusan szociografikus az író (és a rendező): „Magyarországot kérek, le lehetett egy mondatba írni. A paraszt szidja az urakat, az urak szidják a zsidókat, a zsidók szidják egymást.” Zsidók és kikeresztelkedett zsidók körképe az óvóhelyen: „a kitért asszonyok tüzesebb antiszemiták voltak, mint a kitért urak. Különben szinte minden zsidó, az is, aki megmaradt a felekezete mellett, az is mind antiszemita...”

Simkó Katalin konferanrszié különféle jelmezeiben változó jelenetek mesterdalnokaként mondén dalocskákat énekel. Olykor fiatal nyilas pribékké vedlik, majd újra dalra fakad. (Monori András zenéjét, a revüszerrő dalszövegeket Szép Ernő korábbi verseiből merítette.) „Színeváltozása” dinamikát visz az előadásba, amely minden expresszivitása ellenére nem elég feszes.

Szarka Zsuzsanna

Könyveket, könyvtárakat vásárolunk.
Ingyenes kiszállítás, azonnali fizetés. Telefon: 06-30/256-1640.

IRODALMI ÉS POLITIKAI HETILAP

Kedvezményes előfizetési díj
1 évre 18 000 Ft
Megrendelhető a szerkesztőségben
(1089 Bp., Rezső tér 15.)
Telefon: 210-5149,
210-5159
Fax: 303-9241
e-mail: es@es.hu

AMI A CÍME.

Megjelenik minden pénteken!
Keresse az újságárusoknál
vagy fizessen elő!

Schiller Autó Család

SCHILLER SZERVIZEK

ISO 9001:2009 szerint tanúsítva

MÁRKASZERVIZEK ÉS TÍPUSTÓL FÜGGETLEN SZERVIZSZOLGÁLTATÁSOK BUDAPESTEN, HAT HELYEN!

- IV. ker. Külső Váci út 20.
- XIII. ker. Váci út 113.
- XIII. ker. Dráva u. 18-22.

- IV. ker. Fóti út 143.
- XIV. ker. Tengerszem u. 59/A.
- XV. ker. Szentmihályi út 142.

Több, mint 25 éves tapasztalat!

www.schiller.hu

Utazzon Tel Avivba kényelmesen és biztonságosan Izrael

nemzeti légitársaságával!

Heti 11 járat, reggeli és esti indulások is.

Információ, helyfoglalás
1 / 266 2970

www.flyup.com

A JDC-MAZS Alapítvány
a hazai zsidó közösségért
dolgozó, a nyitottság és
együttműködés iránt
elkötelezett, politikamentes
nemzetközi szervezet.

Szociális, közösségépítő,
egészségmegőrző és
humanitárius programjaival
sok ezer ember életét teszi
teljesebbé.

jdc-mazs.hu

Most Önön! a sor

Rendelkezzen adója 1%-áról!
Adószámunk: 19664651-2-42

balinthaz.hu

szarvastabor.hu

jdc-mazs.hu

judafest.hu

jaffe.hu

mellrakellen.hu

narancs-liget.hu

mozaikhub.hu

nka